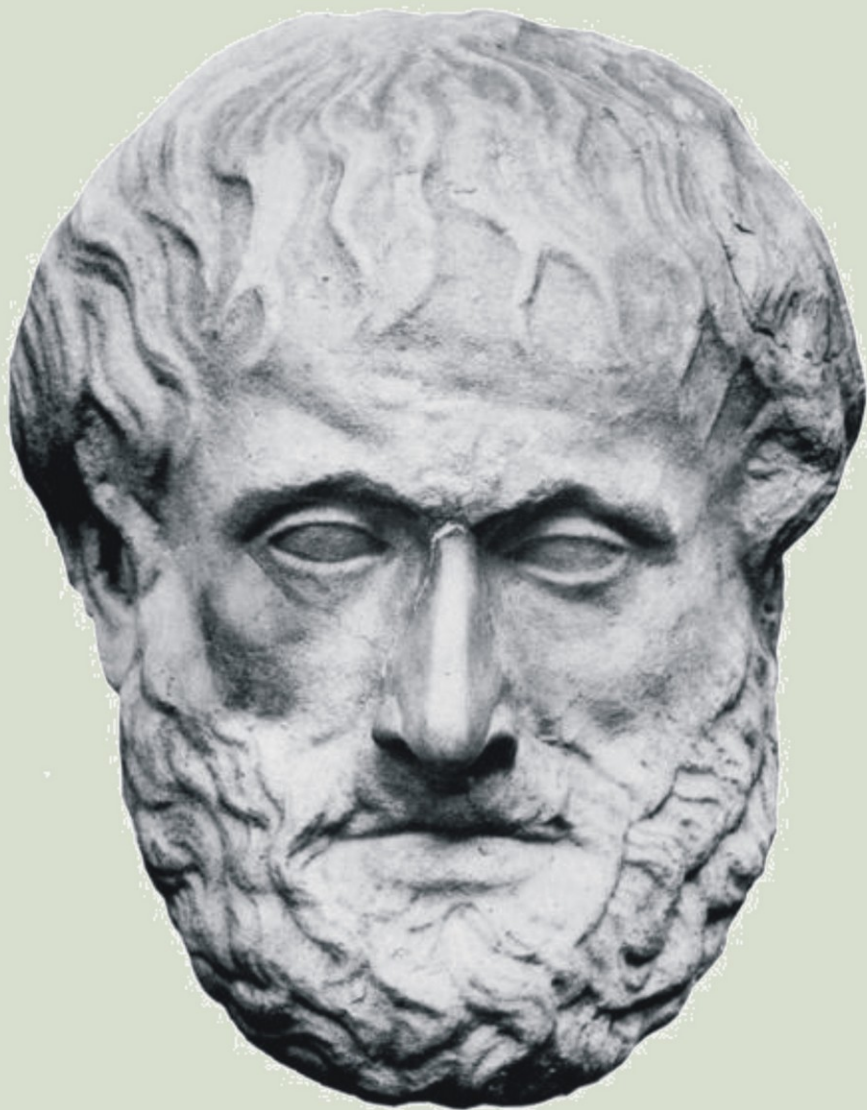

**M
A
G
Y
A
R
T
A
N
Í
T
Á
S**

— A TÖKÉLETESÉG PILLANATA —
Szophoklész (Kr. e. 496–406)

**2007/3.
MÁJUS–AUGUSZTUS**

TREZOR KIADÓ

Az alábbi tankönyveinket továbbra is korlátozás nélkül tudjuk szállítani megrendelőinknek.

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-0276 * Fax: 221-6337 * E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.net

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu> (ÚJ CÍM!)

Az árak 2007. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	548	710
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	518	650
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	293	360
TR 0004	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály	305	360
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	518	650
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	561	710
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	347	490
TR 0008	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7. osztály	293	360
TR 0009	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 8. osztály	293	360
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára (Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)	758	850
TR 0011	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	179	200
TR 0012	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 5–6. osztály	379	490
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	179	200
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	179	200
TR 0015	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	179	200
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	895	1100
TR 0017	Hangay Zoltán	Magyar nyelvi gyakorlókönyv	895	1100
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	442	550
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	442	550
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	716	830
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	524	650

MAGYARTANÍTÁS

2007. 3. szám

XLVIII. évfolyam

Módszertani folyóirat

*Megjelenik évente ötször:
január, március, május,
szeptember és november hónap-
ban.*

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: (1) 363-0276, telefax: (1) 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 350 Ft

Éves előfizetési díj: 1750 Ft

Két példány (azonos címre): 2900 Ft

**Három vagy több példány (azonos címre)
példányonként: 1350 Ft**

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

**A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó
címén, levélben, telefonon vagy telefaxon.
Fizetés a megrendelést követően megküldött
számla alapján csekkben vagy átutalással.**

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

Széplaki György levele 2

KÖSZÖNTŐ

*Málnási Ferenc: Őrizni a stílust, őrizni
a nyelvet... (Szabó Zoltán nyelvész
professzor úr 80 éves)*..... 3

IRODALOM

*H. Tóth István – Vasvári Zoltán: A tökéletes-
ség pillanata — Szophoklész (Olvasmá-
nyok a dráma és a színház történetéből)* 5

*Martinák Jánosné: A petrarcai és
shakespeare-i szonettek Finta Éva
költészetében* 9

*G. Gődény Andrea: Mécs László Watson
Kirkconnel tollán*..... 13

IRODALOMTANÍTÁS

*Kerek Roland: Lator László: Mikor
kormozva csonkig égnek
(Tanóra vázlat)*..... 19

NYELVMŰVELÉS

*Holczer József: Két új testvér-szó:
testvérautó, tujatestvér*..... 24

Dóra Zoltán: Be van idva 25

NYELVTAN ÉS HELYESÍRÁS

*Kiss Jenő: Középiskolai anyanyelvi órák
szokatlan megközelítésben* 26

*H. Tóth István: Adj esélyt! (Egy helyesírási
verseny tényei, adatai néhány
megjegyzéssel kísérvé)*..... 28

*Boszik Gabriella: Országos helyesírási
döntő Egerben* 38

ÖTLETTÁR

Raátz Judit rovata 40

E számunk szerzői:

**Boszik Gabriella, tanár, Eszterházy Károly Főis-
kola ♦ Dóra Zoltán, tanár, Vác ♦ G. Gődény
Andrea, tanár, ELTE TÖFK ♦ Holczer József,
tanár, Kecskemét ♦ Kerek Roland, egyetemi hall-
gató, ELTE BTK ♦ Kiss Jenő, egyetemi tanár,
ELTE BTK ♦ Málnási Ferenc, tanár, Kolozsvár ♦
Martinák Jánosné, tanár, Sátoraljaújhely ♦
Raátz Judit, tanár, ELTE BTK ♦ H. Tóth István,
vendégtanár, Károly Egyetem, Prága ♦ Széplaki
György, tanár, ELTE BTK ♦ Vasvári Zoltán, ta-
nár, Budapest**

SZÖVEG, ÉRTÉS

Kedves Barátom!

Hallom, legutóbbi levelemben igencsak beleláltam a jövőbe. Úgy történt, ahogy megírtam. Az a passzusa, hogy „Kérdezhetnék kollégáink: Nincs egyéb gondjuk, hogy így elmélkednek a költészet nagy igazságairól? Mi meg kapjuk a kritikát, tanítsuk meg végre olvasni a gyerekeket! Talán többlet óraszám is lesz rá, de miből, kinek, minek a rovására?” — szinte szó szerint elhangzott nálatok is. No, ettől nem lettem boldog, inkább arra sarkall, megint szóljunk az olvasás-szövegértés dolgairól.

Úgy kezdeném, hogy mindjárt teljesítem is egy kedves, a nagypapának szóló kérésedet. Vagyis, régen írtam az unokáimról, már hiányoltad. Meg illenék is beszámolnom, milyen érzés öreg fejfel tanulni. Már amire most Gergő unokám példája tanít engem.

A kislegény szépen veszi az első osztályban az akadályokat, persze belefér egy kis fiús maszatalás, kócoszás, miegyéb. A háttérben igen alapos, gondos tanítói munkát érzékelek, nem győzőm csodálni. Elég biztos a gyerek betűfelismerése, helyesen, szépen ejti a magánhangzó- és mássalhangzó hosszúságokat. Időnként nekem is szól: Tudod, papa, így kell mondani és írni, mert ha... akkor mást jelent, vagy értelmetlen. Hangosan olvas a szentem rendületlenül. Némelyik leckét el is fújja, mulatunk is rajta, mert rájövök, nem olvassa, kívülről tudja. Néha eljátszunk egy-egy szóval, mit is jelent, hol találkozott már vele, mi a csuda az. Bizony az elsős könyvben is előfordulnak fura szavak, nem éppen köznapi kifejezések. Amióta pedig rövidebb szövegeket is olvasnak, különösen látszik a jó tanítás eredménye. Könnyen megy a „gyakorlás”, meg tudjuk beszélni a tartalmi kérdéseket, s ami a legjobban tetszik, észrevettem, hogy Gergő magában is olvas, ha választ keres valamelyik kérdésemre. Szóval, úgy alakulnak a dolgok, ahogy kell, halad a kis elsős. (Még mielőtt gyanúba keverednék, meg kell mondanom, Gergő az iskola előtt szinte egyetlen betűt sem ismert, mindent ott tanult, amit most tud.)

Most már csak azt kellene kifejtennem, mit is tanultam mindezekből.

Az első tanulás közkeletű: a kisgyerekekkel beszélgetni kell, attól fejlődik a legtöbbet a szókinca, az értelmezése, a gondolkodása, a kifejezőkészsége. Ez áll a családra, bölcsődére, óvodára, iskolára. Az iskolai részről bővebben, itt a tanulás:

Amint Gergőnél tapasztalom, elképesztő, hogy mi mindent tud egy kisgyerek, és megdöbbenő, hogy mi mindent (egészen köznapi dolgokat) nem tud, vagy rosszul tud. És ez a beszélgetések közben derül ki. Nem az a lényeg, hogy én kikérdezem, pl. a szavak jelentését, hanem az érdeklődés felkeltése, a szó, a dolog feltárása, megfejtése, s annak öröme. Ha „iskolásra” sikeredik a beszélgetés, Gergő gyakran bezárul, kisiklik egy „nem tudom”-mal. Ha viszont érdekes szövegeknyezetben, netán saját tapasztalatba, szituációba, mesébe, történetbe ágyazódik a „tanítás”, jókedvűen, okosan nyilatkozik: magyaráz, kifejti (néha kicsit kérdezve is), vagy egyszerűen segítséget, magyarázatot kérve.

Hadd feddjem fel, miért *Szöveg, értés* a levelem címe! Mert korábbi tanítási tapasztalataimon túl a mostaniak megerősítenek abban, hogy a *szövegértéshez*, ami úgy általában inkább a felmérések témaköréhez kapcsolódik mindnyájunknál, talán túl magas szinten nyúlunk hozzá. Egy konkrét szöveg (szépirodalmi, tudományos, ismeretterjesztő, publicisztikai stb.) megértése, befogadása, megtanulása foglalkoztat minket — vagyis tanítunk, majd (fel)mérünk. Pedig látható, hogy a szövegértéshez sokféle szövegtípussal, -formával lehet eljutni. A megközelítés, megértés útján egyet nem szabadna elkerülni: a szóbeli, köznapi szókinca szöveget, melynek keretében a nebulók világát mérjük fel, majd közelítjük a megértendő, megtanulandó szöveghez. Ha sokszor tanítottam is így, most megerősödött bennem: nem is szabad másként. Véleményem szerint az alsó tagozatban létszükséglet, a felső tagozatban pedig célszerű, okos folytatásának kell lenni. A módszer kulcsa: helyesen, motiváltan mérjük fel a bevezető beszélgetésben a „nebulók világát”.

Várom híreidet a kis családról. Hasznos, kellemes nyári szünidőt kívánok!

Székelyi György

Málnási Ferenc

ŐRIZNI A STÍLUST, ŐRIZNI A NYELVET...

(Szabó Zoltán nyelvész professzor úr 80 éves)

Diákjaimnak szoktam az alábbi receptet felolvasni Pelle Józsefné Nagy szakácskönyvéből: Hozzávalók: 6 tojás, 12 dkg cukor, 12 dkg liszt. Az elkészítés módja: A tojásfehérjéből nagyon kemény habot verünk, egyenként és mindig keverve beleöntjük a tojássárgákat, a cukrot, majd tovább keverve a lisztet. Kivajazott, liszttel meghintett tepsiben ¼ óra alatt megsütjük. Kérdésem: Melyiket kóstolnák meg? A hozzávalókat vagy a friss, finom piskótát? Netán azonos a kettő, tehát mindegy, hogy melyiket kapod? Aztán azt kérdem: A sütemény után kérhetünk-e egy pohár H₂O-t és a sótlan ételbe egy csipetnyi HCl-t? Megköszönjük-e az ebédet, s ha igen, hogyan? Édesanyám, köszönöm az ebédet, nagyon finom volt! Vagy: Mutter, kösz a kaját, marha jó volt! Az ebéd után levelet kapsz, ennyi van benne: „Öt óra kert vár te.” Értesz-e valamit ebből a pár szóból álló üzenetből?

Anyanyelvi óráimon így szoktam megmagyarázni, hogy mit jelent a stílus, mit jelent az, hogy közölnivalónkat, kérdéseinket, gondolatainkat, érzéseinket szóban vagy írásban hogyan fejezzük ki, s mit jelent annak az állandó érzékeltetése, hogy válogatnunk kell anyanyelvünk (vagy más nyelv) hangjai, szavai között, hogy mondatainkat, szövegünket a közlés, a kommunikáció szabályainak megfelelően úgy kell megalkotnunk, hogy bennünket megértsenek.

S mindazt, amit egy magyartanárnak anyanyelvünkről, irodalmunkról, nyelvhasználatunk szabályairól, a stílusról tudni kell, azt én még tudós professzoraimtól tanultam, többek között az idei évben a 80. életévét megért Szabó Zoltán professzor úrtól, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékének professor emeritusától. Akit egyik kollégánk a 70 éves professzor úr tiszteletére összeállított kötetben így köszöntött: „Nem akármilyen teljesítmény őrizni a stílust, őrizni a nyelvet, ide-oda vinni szép csomagként a szavait, rendszerének sajátos fordulatait.”

Szabó Zoltán életének felfelé ívelő pályáján jó és rossz, hol segítségadás, hol gáncsoskodás voltak a kísérőtársai. Az egykori „nagyok” örökségét, azt, ami értékes, szép és jó, ápolta és vitte tovább, és – hála a Mindenhatónak – adja, nyújtja ma is a fiataloknak és a már oktató tanár kollégáknak. Szerencse, hogy a Bolyai Tudományegyetemen a magyar irodalmi nyelv történetének előadójává akkor nevezték ki, amikor a nyelvészeti szakirodalomban új irányzatok (szövegnyelvészet, stilisztika, generatív nyelvészet stb.) bontogatták szárnyaikat, s a fiatal egyetemi oktató elmélyült és szerzteágazó ismeretei révén egyre inkább elismert szak tekintélyévé vált e tudományágnak, méltónak bizonyult Szabédi László professzor felelősségteljes feladatainak folytatására.

Az ötvenes években megkezdett oktató-nevelő és kutatói munkáját a következő évtizedekben a szövegtan és a stilisztika szoros kapcsolatára épült tanulmányaival folytatta: *Bartalis János stílusáról* (1961), *Arany és Petőfi népi realizmusáról* (1964), *József Attila stílusáról* (1966), *Az egyéni szépirodai stílus jellemzéséről* (1967). Az elemzők, pl. Máté Jakab szerint (akinek 1997-ben készült tanulmánya alapján ez a köszöntő cikk is született), következtek azok az évek, amelyeket Szabó Zoltán tudományos tevékenységének csúcspontjaként tartanak számon, amikor a stilisztika és a szövegtan lényegét a legapróbb részletekig tárta föl, „mondhatni központi kérdése az volt, hogy miként lehet beépíteni a stilisztikát (és a stílust) a szövegnyelvészetbe”: *A stilisztikai elemzés az újabb szövegelméletek megvilágításában* (1974), *Stilisztika és stílus a szövegnyelvészetben* (1975). Tanulmányaiban a szöveggrammatikát, a szövegszemantikát, a szövegpragmatikát és a szövegsemiotikát és ezek szerepét vizsgálta a stilisztikai elemzésben, azt a módot, ahogyan ezek hozzájárulnak a szöveg globális kohéziójának a megteremtéséhez. A szövegtanra alapozott stilisz-

tikai elemzései, pl. Mikszáth Kálmán, Kosztolányi Dezső, József Attila műveiről szóló mintaelemzései hathatós segítségemre voltak irodalomtörténeti óráimon, abban, hogy diákjaim számára felfedeztessem azt a szépséget, azt a gazdag világot, amelyet az említett írók számunkra is megalakítottak.

Szabó Zoltán az általános elméleti és módszertani kérdések szakavatott ismerője is. A Péntek János és Teiszler Pál társszerzőkkel együtt írt *A nyelv világa* (1972), a Bartha János, Horváth Tibor és J. Nagy Máriával közösen kiadott *Kis magyar stilisztika* (1968) mellett a *Kis magyar stilstörténet* (1970) c. önálló kötetét is kiadta. Ez utóbbi könyve Magyarországon két alkalommal is megjelent, és a Kiadói Főigazgatóság nívódíjjal jutalmazta a szerzőt. Jelentős állomása Szabó Zoltán szövegtani szemléletének, a stilisztika és a szövegtan egymásra épüléséről vallott felfogásának *A mai magyar stilisztika nyelvelméleti alapjai* (1977) c. könyve, amely e két „ikertudományág” összetartozását, ennek tudományos távlatait már ekkor jelezte. S a valóság őt igazolta: *Szövegnyelvészet és stilisztika* (1988) c. monográfiája a szövegnyelvészet és a stilisztika összekapcsolódása elméleti és módszertani kérdéseinek nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi szakirodalomban is jelentős kiadványa. A szövegszervező elv és a szövegkohézió mellett a szöveg stíluskohézióját is figyelembe kell vennie, „mint az irodalmi mű stílusát alkotó elemek összetartó erejét” – tanácsolta a szerző. A kötet stíluselmzéseivel, Csokonai, Ady, József Attila, Mikszáth Kálmán egy-egy művén mutatta be a műelemzéssel összekapcsolt szövegszintű stilisztikai elemzés módszereit. (Az MTA 1992-es nívódíjjal tüntette ki ezt a munkáját is.) A kötetben közölt stíluselmzéseket megismertettem diákjaimmal is, és főleg az érettségire készülő tanítványaimnak a kezébe adtam *A magyar szépirodalmi stílus történetének fő irányai* (1998) című könyvét is, mert a megtanult irodalomtörténeti kérdéseket hasznosnak tartottam stílustörténeti szempontból is megvilágítani. Annál is inkább, mert nyelvezete is közérthető, és gazdag szövegillusztrációinak köszönhetően széles olvasóközönség számára is élvezetes.

A magyar irodalmi szecesszió stílusáról, a képek, a díszítő motívumok, a virágélmények, a stilizáció, a verselés, az indázó szerkezetek stilisztikai szerepét vizsgáló, több szerző 12 tanulmányát szerkesztette kötetbe 2002-ben, *Arany-alapba arannyal* címen, amely a professzor úr 75. születésnapját is bearanyozta.

S a sornak még nincs vége, mert Szabó Zoltán professzor úr önálló kötetei, szakfolyóiratokban megjelent tanulmányai, cikkei, ismertetései, nyelvművelő és tudománynpszerűsítő írásai, rádió- és tévéelőadásai számszerűen meghaladják az ötszázat. Károly Sándor a szövegnyelvészet és a stilisztika kapcsolatáról, a kettő egymásra épített műveléséről szólva, „a legnagyobb munkáságot felmutató magyar tudósak” nevezte Szabó Zoltánt. Méltán, mert oktató-nevelő munkája nyomán a kolozsvári egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékén olyan tudományos műhelyt alakított/alakítottak ki, amely vállalta az új eszmék szolgálatát, terjesztését. Szabó Zoltán professzor úr több magyar és nemzetközi társaságnak tagja, tisztségviselője, s 1977-től az ő igényes és rendszeres tudományos irányításával készítettek sokan, és készítik ma is doktori értekezéseiket. (Jómagam is boldogan fogadtam el irányítómnak értekezésem megírásakor, és vallom ma is tanácsadómnak oktató-nevelő munkámban.)

Az 1958-ban benyújtott doktori disszertációja megvédésétől egy év híján 50 esztendő oktató-nevelő és tudományos-kutató tevékenység áll „aranytartálékként” a professzor úr és egyben a romániai magyar nyelv és irodalomtudomány kincsesházában. Az immár majdnem egy határon belültre került kollégák, munkatársak, egykori hallgatók, mostani tanárkollégák nevében kérjük a Mindenhatót, adjon további jó egészséget, erőt Szabó Zoltán professzor úrnak gyümölcsöző tevékenységét tovább folytatni!

Domine Professor! Ad multos annos!

H. Tóth István – Vasvári Zoltán

A TÖKÉLETESSÉG PILLANATA – SZOPHOKLÉSZ (*Olvasmányok a dráma és a színház történetéből*)

Kolónoszban született, Athén mellett. Apja, Szóphilosz gazdag műhelytulajdonos volt, aki kitűnő nevelést adott fiának. Több dicsőretet és koszorút szerzett mind testgyakorlásban, mind zenében.

Ifjúsága Athén hősi korszakában telt, Kr. e. 480-ban ő vezette az ephéboszok kórusát, amely a szalamiszi győzelem dicsőítését énekelte. Híve volt Kimónnak, barátja Periklésznek. Kr. e. 443-ban a déloszi szövetség kincstárnokává választották, később Periklészszel és Nikiaszszal együtt sztratégosz lett.

Aggkorában átélte a peloponnészoszi háború legválságosabb időszakát, röviddel Athén bukása előtt halt meg. Utolsó szerepléseként gyászruhában búcsúztatta a színházi közönség előtt Euripidészt.

Üttörője és papja volt Athénben Aszklépiosz kultuszának, ezért halála után Dexion néven hősnek kijáró tisztelettel övezték.

Az athéni tragédia nagy üttörője volt, a színházi versenyeken 24 győzelmet aratott. Ő vezette be a színpadra a harmadik szereplőt, és megnövelte a kórust. 120 művét ismerjük cím szerint, ebből mindössze 7 tragédia és egy szatírdjáték maradt ránk.

Hegedüs Géza az alábbi pályaképet rajzolta Szophoklészről:

A következő évtizedekben Aiszkhülosz mellett megjelent Szophoklész, majd Euripidész. Már akkor ezeket tudták a legjobb drámaíróknak. A következő évszázadban Arisztotelész a jövendőök számára is véglegesítette a közvéleményt, hogy ők a dráma klasszikusai, és közülük Szophoklész a legjobb drámaíró. Mostanában, közel két és fél ezer évvel később nekünk is ez a véleményünk. Talán még azt is mondhatjuk, hogy a jó kétezer évvel későbbi Shakespeare-ig Szophoklész volt a legnagyobb, gyönyörködtető és példaadó drámaíró. Helye és arcképe a Homérosszal kezdődő görög irodalom legnagyobbjai közt van. [...]

Állítólag több mint 90 tragédiát írt. Ezekből, sajnos, csak hét maradt fenn sértetlenül. Igaz, egy töredéket is felfedeztek, de ez csak adalék a gazdag örökséghez.

Az újdonság már kezdettől fogva az volt, hogy míg Aiszkhülosznál és azóta elfeledett kortársainál a színen egyszerre két személy volt, ő bevezette a harmadik személyt, már ezzel is mozgalmassabbá téve a cselekményt. Az új hangvételhez az is hozzátartozott, hogy Szophoklész a drámai szövegeken belül kitűnően érvényesítette lírai erejét is. Különösen az önálló költeményeknek is minősíthető kórussegységekben ódai remekeket alkotott. Legismertebb az Antigonénak az a kórussegysége, amely az ember csodálatra méltó képességéről szól. Önállóan is a görög költé-

szet egyik legnagyobb, legmagasztosabb alkotása. Fennmaradt hét műve közül négy mindmáig a színházak újra meg újra felújított műsordarabja. De a többi három sem felejtődött vagy avult el az évezredek folyamán. Eszmei tartalmuk közös lényege, hogy mindig az erkölcsi és az adott körülmények összeütkezéséről van szó. A hős (vagy hősnő) belepusztulhat a társadalom külvilágában és a lélekben együtt zajló küzdelembe. A néző — vagy olvasó — tudatában, meggyőződésében azonban a minden szabálynál erősebb erkölcs győzedelmeskedik. — A négy megmaradt fémű közül három a „Thébai mondakörből” (vagy „Labdakida-mondakör”-ből) vette témáját. Vagyis Oidipusz bűnéről és az egész családra nehezedő átokról szól. Erről írta Szophoklész egyik leghíresebb és legsikeresebb drámaciklusát (tetralógiát, illetve az ehhez csatlakozó szatírdjátékot). De csak az első rész, az „Oidipusz király” és a harmadik rész, az „Antigoné” maradt meg. A rég elveszett második rész Oidipusz fiainak testvérháborújáról szól, amelynek végén a két fivér egymást öli meg. (Ezt a témát korábban már Aiszkhülosz is megírta a „Heten Théba ellen” című tragédiában, ez megvan, olvasható, de Aiszkhülosznak mindig más a szempontja, mint a mindenütt erkölcsi problémát kereső Szophoklésznek.) — A harmadik megmaradt mű, az „Oidipusz Kolonoszban” nem tartozik a ciklushoz, szerzője évtizedekkel később,

élete legvégén írta visszaemlékezve férfikora talán legnagyobb sikerére. A negyedik örökké élő tragédia az „Elektra”. Ez az Atreida család végzetének befejező drámai részlete. Ezt a témát is feldolgozta Aiszkhülosz a teljesen megmaradt „Oreszteia”-ban. Ott azonban a vérbosszújogosságáról van szó. Itt az apagyilkosságot megtorló anyagyilkosság erkölcsi megítéléséről. Ez az Elektra talán a szerző legmaradandóbb és legsikeresebb művének mondható. Alig van európai irodalom, amelyben már a reneszánsz óta ne fordították vagy dolgozták volna át. Nálunk Bornemiszsa Péter — Balassi Bálint tanítója — már a 16. század első felében kitűnő változatát valószínűleg meg „Tragédia magyar nyelven” címmel. (A „Magyar Elektra” címet a szövegmodernizáló Móricz Zsigmond adta.)

Az „Oidipusz király” egy szörnyszerű bűn tettesének kiderítéséért folytatott nyomozás feszült izgalmú története. Mondották már nemegyszer, hogy ez a legelső „krimi” a világirodalomban. A meg nem alkuvó, keményen igazságért küzdő király — Oidipusz — nem hőköl vissza, bármilyen ijesztő lesz az eredmény. És az derül ki, hogy — bár nem tudott róla — ő maga volt annak idején a tettes: ő ölte meg apját, és ő vette feleségül saját anyját. A vérfertőzés büntetése pedig megvakíttatás. Oidipusz itt se hátrál: maga hajítja végre az ítéletet, megvakítja magát és elhagyja királyi székét. Külön érdekessége a tragikus történetnek, hogy a személyek közt csak egyetlen ember lát tisztán: a vak Teirésziász, a jós hiába lát mindent előre. Senki se hallgat rá, nem tudja ő se megállítani a saját tragédiája felé siető hóst.

Az itt kezdődő tragédiasorozat befejezése az „Antigoné”.

Talán még azt is elmondhatjuk, hogy ennél tökéletesebb tragédiát még soha senki se gondolt végig és írt meg a múlhatatlanság számára. Itt ér véget Oidipusz családjának tragédiasorozata. Antigoné Oidipusz leánya. Bátyjai egymást ölték meg a testvérháborúban. Az új király, Kreón, a jog rendelkezése szerint a házat védő fivért ünnepélyesen eltemeteti, a hazaáruló és hazára törő fivér holttestét szemétre dobhatja. Antigoné az isteni parancs — vagyis az emberekben lakozó erkölcs — nevében eltemeti a meggyalázott holttestet is. Élet-halál konfliktus következik, amelynek Kreónnak teljesen igaza van a jog szerint. Antigonének is teljesen igaza van az erkölcs szerint. Antigoné ugyan testileg bele-

pusztul, de mégis ő győzött, vagyis a nézők, olvasók tudatában az erkölcs győz a jog fölött. A jogfilozófiában mindmáig „Antigoné helyzet”-nek nevezik azt a társadalmi állapotot, amikor az érvényes jog és a valóságos közmegegyezés, vagyis az erkölcs nincs összhangban: mást parancsol az egyik, és mást a másik.

Az „Oidipusz Kolonoszban” ugyanezt a cselekménysort folytatja, de semmi köze az eredeti mítoszhoz. Ez nem a megvakított hős, hanem a szerző különös tragédiája. Férfiére-jének teljességében közeledett 90. születésnapja felé. Felesége rég meghalt, meghaltak gyermekei is. Unokái és dédunokái türelmetlenül várták a dúsgazdag költő dúsgazdag örökségét. Szophoklész azonban még mindig új drámákat írt és igyekezett élvezni az életet. Örökösei bosszúsan vették tudomásul, hogy kedveli a vendégeskedést, jó étvágygal eszik, és felettébb szereti a bort. Úgy vélték, hogy elherdálja az őket illető örökséget. Bíróság elé vitték sérelmüket, gyámság alá akarták helyeztetni elméjének meggyöngyülése címén, hogy korlátozzák pazarlásait. A bíróság meg is idézte mint alperest a családi ügyben. A felháborodott aggastyán erre néhány nap alatt megírta végső tragédiáját. Felidézte réges-régi sikerének hőseit, Oidipuszt. Amit írt, az nem volt seholy a mondában. Ez az Oidipusz az öreg ember tragédiáját és a hálátlan leszármazottakat mutatta be. A megvényt, vak Oidipuszt elátkozza a hálátlan utódokat. — A tárgyalásra sok ember gyülekezett, mint egy új Szophoklész-bemutatóhoz. Ő pedig engedélyt kért, hogy leülhessen és felolvashassa most elkészült drámáját. Ítélje meg abból a bíróság, hogy birtokában van-e ép elméjének. — A nagyszerű szöveg elragadta és meghatotta a közönséget, legerősebben a bíróságot. Mikor az utolsó szavak is elhangzottak, a hallgatóság, velük a bíróság felállt, és úgy ünnepelte a szerzőt. Majd a bíróság elnöke a felperes unokákat kiutasította az ítélet színhelyéről, a nagy költő megrágalmazása miatt.

A szerző pedig botjára támaszkodva, de diadalmenetben ment a színház felé, ahol az illetékesek asztalára letette a kéziratot. Mire bemutatnák, ő már nem élt.

De ma is él, ahogy élnek hősei, és műsoron maradtak mindmáig azok a tragédiái, amelyeket az oly sokat idézett végzet megtartott a számunkra.

(Hegedüs Géza — <http://www.literatura.hu/irok/okor/szophoklész.htm>)

Babits Mihály a következőképpen értékelte Szophoklész világirodalmi jelentőségét, az „Oidipusz király”-t elemezve:

Óraműszerű pontosság, elegancia és tárgyilagosság: ez jellemzi az *Oidipusz király*-t is. Mégis ez a darab egészen másként hasít a szívbe, vadabban. Mint egy éles penge: minél csiszoltabb, annál kegyetlenebb mélységbe csap. A kikerülhetetlen végzet játéka ez is. De valami barbár erővel hat, primitív borzalommal.

Mert nem a jellemekből következik.

Ez már nagyon távol áll minden modern megszokástól. Antigoné önmagát ítéli halálra: „Tudtam, hogy meg kell halnom.” Itt megvan a „tragikai vétség”, ha nemes indokú is: Péterfy összehasonlíthatná Kemény Zsigmonddal. De Oidipusz teljesen öntudatlan és ártatlan hull a legszörnyűbb bűnbe és végzetbe. Ma szeretjük az „Oidipusz király”-ban a pszichoanalízis drámáját keresni. De Oidipusznak egyáltalán nincsen „Oidipusz-komplexuma”. Sejtelve sincs róla, hogy akit megölt, az a saját apja, s akit nőül vett, az édesanyja. Hisz csecsemőkora óta nem látta egyiket sem. Tudatalatti emlékeket tegyünk föl, titkos ösztönöket? Ilyen modern giccsek teljesen idegenek Szophoklészétől. Amit Oidipusz csinál, az nem is „lélekelemzés”. Ő tényeket

elemez, külső történéseket és adatokat, akár Sherlock Holmes. „Oidipusz király” inkább detektívdráma. De egészen különösfajta, ahol a detektív – a „talányfejtő” Oidipusz – önmagában találja meg a gyilkost! Lélektani érdekessége, hogy a kutatást nem bírja abbahagyni akkor sem, mikor már megsejti, már biztosan tudja, hogy a titok kiderülése egész életét porba és halálba fogja sújtani. Rögeszmeszerűen, örvényszerűen vonja szellemét a macacs igazság. Könnyű lenne tudatosodás szimbólumát látni benne. Belemagyarázás? Bizonyos, hogy a darab igazi mélysége nem pszichológiai.

Sorsdráma.

Szörnyű, barbár mese. Véres és szexuális talányok. Elynomott emlékek és gyermekkori borzalmak fölkeverése. Hirtelen, képtelen, előre tudott és mégis elháríthatatlan katasztrófa. Babona, vallás és matematika különös fonadékú szövete. A sors irracionális gyökereinek ízeit érezzük. Micsoda ellentét forma és tartalom közt! Ilyen vad, ős, nyers, babonás mélyeket éppen az emberi tudat és kultúra leglucidusabb művészete tár föl: annál megrendítőbb! A Szophoklész művészete.

(Babits Mihály: *Az európai irodalom története*. Szépirodalmi, Budapest, 1979. 38–39. oldal)

Végül olvassák el Oidipusz királynak a drámát záró, megrendítő szavait!

Nézzetek rám: Théba népe, itt a híres Oidipus,
ki a nagy Talányt megoldta, leghatalmasabb király,
minden polgár irigy szemmel leste boldogságomat:
s nézzétek, mily rettentő sors hullámába hulltam én!
Senki hát halandó embert, ki e földön várja még
végső napját, ne nevezzen boldognak, míg élete
kikötőjét el nem érte bánat nélkül, biztosan.

(Babits Mihály fordítása)

* * *

Feladatok

1. Készítsen rövid vázlatot Szophoklész életéről!
2. Idézzé föl a Periklész-kori Athénról tanult ismereteit!
3. Kik voltak a *sztratégoszok*?
4. Mit jelent a *hérosz* kifejezés?
5. Gyűjtse össze a közölt szövegek alapján Szophoklész fennmaradt hét tragédiájának címét!
6. Csoportosítsa Szophoklész fennmaradt hét tragédiáját több szempont alapján (pl. azonos mondakört dolgoznak föl, egy drámaciklus részei, mások is feldolgozták a témát stb.)!
7. Kik alkotják az ókori görög dráma nagy triászát?
8. Ki volt az a nagy filozófus, aki véglegesítette a közvélemény ítéletét?

9. Szophoklész hány művét ismerjük cím szerint? Mennyi ebből a tragédia? Hány művének szövege maradt az utókorra?
10. Ismertesse rövid (3–4 bekezdésnyi) írásműben, hogy milyen újításokat vezetett be Szophoklész a színpadon!
11. A magyar irodalomból mely alkotók neve hozható kapcsolatba Szophoklészszal? Adjon választ arra is az idézett szövegek felhasználásával, hogy milyen természetűek ezek a kapcsolatok!
12. Készítsen esszét arról, mennyiben különbözik a tragikus vétség tekintetében az *Oidipusz király* és az *Antigoné* című dráma! Érvelésében használja a Hegedüs- és a Babits-szöveg megállapításait!
13. Az *Oidipusz Kolonoszban* az *Oidipusz király* cselekménysorát folytatja, de semmi köze az eredeti mítoszhoz. Érveljen a Hegedüs-szöveg felhasználásával amellet, hogy ebben a drámájában Szophoklész magánéleti konfliktusai is jelen vannak!
14. Készítsen esszét a Babits-szöveg segítségével arról, miért érezheti napjaink nézője, olvasója is kortárs szerzőnek Szophoklészt!
15. Érveljen amellet a Babits-szöveget felhasználva, hogy helytelen divatos lélektani drámaként értelmezni az *Oidipusz királyt*: az egy, az emberi ésszel felfoghatatlan sorsdráma!
16. Nézzon utána lexikonokban, kézikönyvekben, illetőleg a világhálón annak, hogy mit jelent az *Oidipusz-komplexum*! Kinek a nevéhez fűződik ez a pszichológiai szakszó?
17. Készítsen esszé jellegű írásművet „*Élet, halál — boldogság*” címmel! Értelmezze Oidipusznak a drámát záró szavait!

* * *

HELYESBÍTÉSEK

2007/2. számunk tartalomjegyzékében *Dobóné Berencsi Margit* kolléganő nevét tévesen *Máriának* írtuk. Elnézését kérjük figyelmetlenségünkért!

A 2007/1. számunk 33–34. oldalán megjelent „*Én még őszinte ember voltam...*” című írás szerzőjeként tévesen *Trencsényi László* szerepel. A szóban forgó cikk szerzője valójában **Fábián Judit**. Az érintettektől és olvasóinktól elnézést kérünk.

Figyelmükbe ajánljuk!

Benczik Vilmos:

JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

A kötet tartalomjegyzéke olvasható az alábbi internetes címen:

<http://www.trezorkiado.fw.hu> (az „Újdonságok” alatt)

24 cm, 287 oldal, ára: 2310 Ft

Megrendelhető: Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

Martinák Jánosné

A PETRARCAI ÉS SHAKESPEARE-I SZONETTEK FINTA ÉVA KÖLTÉSZETÉBEN

Néhány sajátos nyugat-európai versforma itáliai, francia vagy angol forrásból, illetve minták alapján terjedt el a magyar költészetben. Ezek egyike a *szonett*, melynek alapformája 14 jambikus tízes és tizenégyes sorból áll. Az itáliai változatot Petrarca, az angol szonettet Shakespeare tette közzismertté. Mindkettő zárt és szigorú forma, melyben a költő különböző érzelmeket és gondolatokat fejezhet ki. A szonett többnyire a hagyományokat ápoló, klasszicizáló „művés” költők versformája, s ennél több is: szemlélet- és gondolkodásmódot fejez ki a hagyomány által. Minthogy nálunk a Nyugat költői a petrarcai formát kedvelték, József Attila ezt örökölte és tökéletesítette: *A kozmosz éneke* című szonettkoszorúja 15 szonettből áll, mindegyik kezdősora megegyezik az előző szonett záró sorával, s a 15. — a mesterszonett — a megelőző 14 szonett kezdősorából adódik össze.

Finta Éva költészetében¹ mindkét változat élő. Harmadik kötete — *A lét dicsérete* (1991.) — címadó verse nagyszerű szonettkoszorú, amelyet 1988-ban írt. Kisfia születése és édesanyja halála ébresztette rá az élet és halál nagy körforgására, s ekkor szembesült azzal is, mennyi teendője van a nőnek, hány szerepet kell párhuzamosan futtatnia. Dühös és kétségbeesett volt benne a költő, ezért rántáskeverés, bébiéltelzés és második gyermekére való várakozása közben született verseiben azt tudatosította, hogy a nő számára, aki új életet teremt, az élet sohasem válik értelmetlenné.² S a helyzetét feldolgozni akaró dac hozta ki belőle azt a formai bravúrt, amely nemzedékből elsőként az ő nevéhez kapcsolódik Kárpátalján.³

XV.

*A fény felé az éjből felmerül,
kiteljesedni vágyik, szólni kezd,
még áttetsző és könnyű, mint a tüll,
de már magára ölt egy földi mezt.*

*És megtudod, ahogy karodra ül,
hogyan teste sajdul, míg szárnyat ereszt,
hogyan élet lakik benne legbelül,
akár madár, akár szőlőgerezd.*

*A fény felé az éjből partot ér,
mutakozik a mindenség előtt
a születés, a folytatás, örök*

*sugárban kúszik át testén a vér —
s már feladat, hogy védened kell őt
az anyagok s az emberek között.*

A szonett(ek) titkát tulajdonképpen Juhász Mária fejtette meg, amikor azt írta: Finta Éva természetesen, magától értődően vállalja női mivoltát, a női sorsot, mert csak így élheti meg az anynyira áhított teljességet, miközben a lírai meditációt olyan filozófiai magaslatra emeli, ahol az már

¹ A költőre vonatkozó adatokat l. Magyartanítás 2005/1. számában

² Erdélyi–Nobel: határokon járok örökké. . . (Beszélgetés Finta Évával) Tárogató Kiadó, Bp., 1995.

³ Vári Fábián László: A költői lét margójára (Hatodik Síp, 1991.)

az egyetemessel érintkezik. A lét dicsérete a születés és halál, az újrakezdés és lehullás, az elrendelés és szabad akarat, a szükségszerűség és életalakítás jogának, az élet örök körforgásának megindítóan szép himnusza.⁴ A költői vallomás szerint⁵ a mesterszonett, az egész gondolati foglalata készült el legelőször, s ebből fejtette vissza — mint egy modern Pénélope — a többi. A szonett szerkezete tömör, gondolatszövése vizuálisan is követhető: az élet értelme s egyben a lét dicsérete a születés, a folytatás, a világ roppant vérkörét tápláló folyam, mely nélkül megszűnne az anyag és az élet örök körforgása.⁶

Formailag a petrarcai szonettet követi két négysoros és két háromsoros strófájával, akinél az első két versszakot jelentő oktáva és a második két versszakot magába foglaló szextett csak 2-2 rímre épül. Finta Éva azonban csak a külső szerkezetet tartotta meg, a többiit egyénítette. Az első 12 sor hordozza nála az objektív gondolatot: a születés szépségét. A fény az értelmes élet közismert jelképe, de mert Finta Éva számára ez a Drávai-örökséget is jelenti⁷, természetes, hogy a születendő új életet is ehhez kapcsolja. Finom hasonlatával — „még áttetsző és könnyű, mint a tüll. . .” — egyszerre érzékelteti a születésben rejlő csodát és annak törékenységét. Tudja, hogy az új élet keletkezését nemcsak az anya, a magzat is megszenvedi:

. . . teste sajdul, míg szárnyat ereszt. . .

De a metaforával azt is jelzi: a mélységből a magasságba indul el a gyermek. S nemcsak ő, hanem minden, ami élő, mert Finta Évánál a természet is „lélegző”:

. . . élet lakik benne legbelül,
akár madár, akár szőlőgerezd. . .

Abban is eltér Petrarcától, hogy gondolatilag a szextett első tercináját is az oktávához kapcsolja: a születés lényegét úgy összegzi benne, hogy a kép egyszersmind filozófiai igazságot is megfogalmaz:

mutatkozik a mindenség előtt
a születés, a folytatás, örök

sugárban kúszik át testén a vér —

Mert a születés nemcsak az élet kezdete, hanem az emberi halhatatlanság hordozója is: a vér — az élet jelképe — az az „örök sugár”, mely az egyes nemzedékeket összekapcsolja. A szonett utolsó két sora tartalmazza a vers második, szubjektívebb üzenetét az anyai felelősségről:

s már feladat, hogy védened kell őt
az anyagok s az emberek között.

Objektív és szubjektív gondolatát nagykötojellel választotta el egymástól, mely kedvelt értelemtükröző eszköze a költőnek. A lét természetes rendjét és szépségét rögzítő filozófiai meditációjának egésze elégikus hangvételű, de ez a 15. szonettből eltűnik, mert az anyaság — élményreményt sugalló.⁸ A gondolat általánosítása pedig minden kétségét eloszlatta: az anyát és a költőt így egyszerre nyugtathatta meg a vers. Petrarca általában a négy- és a háromsorosok között osztotta el gondolatait. Ez a szimmetria eltűnik Finta Éva verséből, s ezzel azt is jelezni tudja, hogy századunk zaklatottabb, mint amilyen Petrarcaé volt. De mégsem billen meg a verse, mert a formai harmóniával kiegyensúlyozza, s a tercinák könnyedségét pedig a szimmetrikus enjambement használatával még fokozni is tudja. Petrarcától eltérően mindvégig keresztímet használ versében, s abban is különleges, ahogy az oktávák rímeit egymás tükörképeként használja:

felmerül — karodra ül / kezd — ereszt / a tüll — legbelül / földi mezt — szőlőgerezd

⁴ Juhász Mária: Egy költőné Kárpátaljáról (Délsziget, 1991/21.)

⁵ Író-olvasó találkozó, 2005. Sátoraljaújhely, V. István Közgazdasági Szakközépiskola

⁶ Vári FABIÁN László i. m. 29. o.

⁷ Melyet részletesen a *Parkák* című verses színdarabjában fejtett ki.

⁸ Pál György: Hatodik Síp könyvek (Szabolcs–Szatmár–Beregi Szemle, 1992/1.)

A 14 sorban 11 ige van, melyek dinamikussá teszik a verset. A születéssel kezdődő élet képét egyaránt hordozzák mindazok a tartalmi és formai elemek, amelyekkel kialakítja a vers sajátos gondolatrítmusát.

A *Párkák* című művében angol szonettek találhatók. A mű első része a Magyar Rádió és a Hatodik Sip közös pályázatára készült, s a későbbiek során ezt bővítette. Megjelenése — mely a pályadíj része volt csakúgy, mint bemutatása a Bartók rádióban — 1993-ban csak néhány héttel előzte meg magyarországi bemutatkozását, a *Földközelben* című kötetét. Finta Éva ezzel a művével tisztelgett Drávai Gizella és Horváth Anna előtt, akik meghatározó szerepet játszottak életében. 12 és 21 éves kora között Drávai Gizellánál élt. Kapcsolatuk hangulatát **Oda csukott szemmel** című — szívből érkező — vallomásával már korábban felidézte. A darab megírásának idejére azonban az a miliő, mely körbevette őket, már csak néhány tanítvány lelkében volt élő, a Drávai-hagyaték a szemétre került. Ez ellen is tiltakozott, amikor Világosság asszonyaként megidézte alakját, szellemiségét, közös életük színterét. Horváth Anna festő-keramikus volt másik mentora, a darabban Főnixként találkozunk vele, ő juttatja el az önéletrajzi elemeket is hordozó főhóst legfontosabb felismeréséhez. De a *Párkák* nemcsak róluk szól. A szerző „kétévi önkínzó szórakozásaként”⁹ megszületett művében a társadalomból kiszoruló vagy kimenekülő ember életlehetőségeit kutatja az időben. Olyan emberét, aki nem egyszerűen csak túl akarja élni a jelen kisszerűségeit, de az élet fontos értékeit is át akarja menteni a jövőbe.¹⁰

A *Párkák* sajátos vázát az a 9 angol szonett adja, amire felfűzte a történetet a költő. Szemmel láthatóan ez a forma jelenti itt a megfelelő választást: egytömbűségével tagolja a jelenetek folyamatait és sajátos szerkezetével segíti a felvállalt költői feladat kiteljesítését. Az angol szonettben összekapcsolódó három négysoros (quatrain) és az azt lezáró kétsoros (couplet) ugyanis többszörös érzelem- és gondolatváltási lehetőséget ad a költőnek. Finta Éva darabjában — csakúgy, mint Shakespeare *Rómeó és Júliájában* — a szonettek hordozzák a líraiságot, miközben a drámai sűrítés eszközeiként is jól működnek: a belső és külső szembeállításoktól sürgetett cselekmény ezek révén lendül előre.

E kecsesen hajló formáknak tehát a költő fontos szerepet szánt színjátékában: általuk fogalmazza meg érzelmeit, gondolatait, élményeit, s ezekkel biztosítja a mű szilárd szerkezetét is. Az alkotói folyamatban is ezek készültek el először, velük szabott a költő erkölcsi-filozófiai iránytémája kifejtésének. A köréjük épített cselekménysorral pedig megrajzolta azt a háttérrel, amely ezt a sajátos időjátékot összekapcsolja. A történet tulajdonképpen a főhős felnötté válásának útja: a Lány fehérben Irénen keresztül válik Nő(vé), aki Irén. Múlt, jelen és jövő fonódik össze alakjában. Sorsa szorosan összekapcsolódik a Világosság asszonyának történetével, akit börtönbe zártak, mert „látni mert”. Ezzel azonban Irénben szembe kerül egymással a „törvény” és a „rend” — a társadalom így állított számára csapdát: színvallásra készítette. A Világosság asszonyától tanultak alapján az életet választja, melyet a 6. szonett fejez ki. Darabbeli fontosságát azzal emeli ki a szerző, hogy a két főhős, Dénes és Irén együtt mondja el:

Dénes

*A csend nem szólhat. Bárminek lehet
ellentéte vagy épp azonosulhat
hibátlanul mindazzal, ami úgy hat,
mint odakívánczó felelet.*

Irén bekapcsolódik

*Nézd az egészet. Míg hallgat a mag,
már kétfelé türemkedik, s amíg
nem jut el csírája a felszínig,
nem tudhatod, hogy van, hogy megmarad.
Mutatkoznia kell, hogy látva lássad:
a létezése lét, nem formás látszat,*

⁹ A *Párkák* külső borítójára írott ajánlása szerint.

¹⁰ Erdélyi–Nobel i. m.

*de fúródás a mélybe és magasba,
s már nem képzelheted őt semmi másnak:
rögnek, varangynak, mert már befalazta
önnön sorsába mindazt, amit láttat.*

A szonett kiinduló pillére, az első négysoros, a csendet, a várakozást mutatja, mely a minden-ség ígérését rejt magában. Ezt követi az életkezdemény megindulása, mely az egész és rész vi-szonyát bontja ki:

*. . . Míg hallgat a mag,
már kétfelé türemkedik. . .*

A harmadik négysoros a létezés vállalásának pillanata, amelyben az ígértet kiteljesedik. A meg-személyesítés egésze, az alliteráció (*létezése lét...*), a figura etimologica (*látva lássad. . .*) mind azt fejezi ki: a lét már a kezdés pillanatában teljes. Az élet kibontakozásának folyamatát ugyan fá-zisonként érzékelteti a költő, de a szonett egésze egyszerre láttatja — a mag-metaforával — lát-ványként és filozófiai általánosításként. Finta Éva itt sem másolja shakespeare-i for-mát: az általa következetesen használt keresztrímeket minden négysorosa közepén ő páros rímek-kei váltja fel, melyek az élet folyamatát jelzik, s ezzel emeli ki a lényeges gondolatokat. A ke-resztrímekkel pedig formailag választja el egymástól a négysorosokat, miközben ezek hordozzák a meditációt is. Végül ez a két vonulat találkozik össze az epigramma tömörségű verszárlatban:

*. . . már befalazta
önnön sorsába mindazt, amit láttat.*

— azaz a kifejlődött élet egyedi részévé vált a világmindenségnek. A versben ellentétes mozgás-sal fejeződik ki mindez: az élet kibomlásának ábrázolása alulról fölfelé, a szemlélődés pedig főt-ről lefelé halad. Amikor a zárlatban ezek összefonódnak, a szonett a létezésről vallott filozófiai ál-talánosítássá válik. A vers dinamikáját a felszólító módú igék és az ellentétek hordozzák, költői szépségét pedig a szóképektől és alakzatoktól kapja. A következő szonettek azt is pontosítják majd a főszereplő — és az olvasó — számára, hogy ez az egyediség adja a lét sajátos értékét, de nem automatikusan. A tér és az idő csapdái között állandó választásra kényszerül az ember, melyekkel eldönti: léte „formás látszat” vagy tartalmas valóság legyen. Ez a szonett egyébként a Finta Éva versek építkezését is jól szemlélteti: a költő egy jól érzékelhető képet és egy filozófiai gondolatot futtat párhuzamosan, melyek a vers végén összetalálkoznak. Ezért is válnak verszárlat-tai költői világának fontos lenyomataivá.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy tartalmilag szoros kapcsolat van a formailag eltérő szonettek között. **A lét dicsérete XV.** az élet szépségét gyöngéd képekkel teljesítette ki, hiszen az élet vállalásának öröme akarta vele a költő megmutatni. A **Párcákban** — egy hosszabb folya-matban — a meggyőzés eszköze a gondolatiság, de végül ez a szonett is „a lét dicsérete”-nek a ki-fejeződése. Hogy a költő a petrarca-i vagy a shakespeare-i mintát használja, azt a mondanivaló vagy a feladat dönti el. De egy biztos: Finta Éva mindkét változatban otthonosan mozog, s tovább is gondolja a régi forma új lehetőségeit.¹¹ Az összehasonlításból pedig az is kitűnik, hogy egy régi forma minden költő számára új lehetőséget is jelenthet. A külső szerkezeti váz hordozza az állan-dóságot, a folytonosságot, de ezen belül kísérletező kedvük vagy tehetségük szerint „röpködhet-nek” az alkotók. Finta Éva sajátos gondolati kötéseivel, egyedien használt rímeivel újította meg szonettjeit, így válhattak ezek is egyénisége hordozóivá.

Figyelmükbe ajánljuk!

Adamikné Jászó Anna:

AZ OLVASÁS MÚLTJA ÉS JELENE

24 cm, 609 oldal, ára 3990 Ft

¹¹ Ld. a *Földközelben* című kötet *Ikerszonett* című versét.

G. Gódeny Andrea

MÉCS LÁSZLÓ WATSON KIRKCONNELL TOLLÁN

1933 januárjában angol nyelvű magyar költészeti antológia jelent meg Winnipegben: *The Magyar Muse. An Anthology of Hungarian Poetry 1400—1932* címmel a Kanadai Magyar Újság gondozásában. Két Mécs-költemény olvasható benne: *A királyfi három bánata és az Őszi tilinkózás*. Az antológia szerzője Watson Kirkconnell klasszika-filológus, az angol nyelv professzora, költő, műfordító. 1895-ben született Port Hope-ban, Ontario államban. Diplomáit a Queen's University és az oxfordi Lincoln College hallgatójaként szerezte. Tizenöt nyelven beszélt és több mint ötven nyelvből fordított verseket. A kis népek irodalma különösen vonzotta. Két irodalomtörténeti jellegű magyar költészeti antológiát adott ki a *Magyar mizsán* kívül: a *Little treasury of Hungarian Verse* 1947-ben Washingtonban, a *Hungarian Helicon* 1986-ban Calgaryban posztumusz jelent meg. Műfordítói tevékenységének elismeréseként 1932-ben tiszteletbeli tagjává választotta a Petőfi Társaság, 1936-ban pedig a Kisfaludy Társaság levelező tagja lett. 1938-ban díszdoktorává avatta a debreceni egyetem.¹

Kirkconnell professzor élete során közel ötven verset ültetett át Mécs Lászlótól angol nyelvre. A *Magyar mizsán*ban még csak két költemény szerepel tőle, ám 1964-ben önálló Mécs-válogatást adott ki *The Slaves Sing (Rabszolgák énekelnek)* címmel, mely az amerikai premontreiek felkérésére készült, és a rend támogatásával jelent meg Washingtonban. Ennek a kötetnek az anyagát olvashatjuk — még két újabb fordítással kiegészülve — abban a kétnyelvű antológiában, mely 1968-ban jelent meg Torontóban az Amerikai Szépművés Czeh támogatásával; s címéül az egyik legszebb magyar verssort kapta — legalább is Kolozsvári-Grandpierre Emil annak ítélte: *Vadócba rózsát oltok /I Graft Roses Eglantines*. Természetesen a *Hungarian Helicon*ból sem maradtak ki Mécs László versei, Kirkconnell hat fordítást közölt tőle saját fordításában.

¹ Az antológiáról és Kirkconnell professzorról bővebben: G. GÓDENY Andrea, *Babits Mihály Winnipegben*, Irodalomismeret, 2002, 212–219.

Kirkconnell fordítói tevékenysége során nem pusztán személyes vonzalmi befolyásolták szerző- és versválasztásában, jelentősen meghatározta azt mindenkor emigráns környezete, így a magyar emigráció s annak (kultúr)politikai törekvései. Ám csak olyan ügynek lehetett megnyerni, amely a humanizmus és az evangélium szellemében fogant. A skót származású tudós egész személyisége, gondolkodása, emberi magatartása oly mértékben gyökerezett az evangéliumi kereszténységben, hogy Terrence Craig még egy száraz lexikonszócikkból is utalt mély vallásosságára, Krisztusba vetett hitére.² Kirkconnell minden megnyilvánulása a kisémmizettek, szenvedők iránt evangéliumi forrásból táplálkozott; Krisztusból merített energiát hallatlan munkabíráshoz, amellyel a kanadai emigránsok kultúrájának megismertetésén fáradozott; azt remélvén, hogy ez előbb-utóbb megtermi számukra a várva-várt társadalmi-politikai emancipáció gyümölcsét.³ Ezért volt oly nagy részvét kelthető benne a trianoni döntés következményeit szenvedő magyarság iránt. De nyilván innen eredeztethető érdeklődése a falusi papként működő premontrei kanonok, Mécs László versei iránt is, melyekben — Rónay László szavaival — a „lét számkivetettjeit, a koldusokat, a lázárokat idézte az együttérzésnek és szánalomnak azon a hőfokán, mely kétségtelenül új volt a kor katolikus lírájában. [...] Küldetésének érezte az embereket megtanítani mosolyogni [...] újra meg újra a lélek tavaszának eljöttét hirdette harmatos képekben. [...] A kacagásból szőtt palástú Karnevált énekelte, aki mindenhova és mindenkihez elviszi a lélek békéjének egyszerűségét, örömét.”⁴

A kanadai tudós költő és a magyar költő pap közötti kapocs az evangéliumi kereszténység szellemisége, amelyet Magyarországon Prohászka Ot-

² TOYE, William (főszerk.), *The Oxford Companion to Canadian Literature*, Oxford, 1983, 411.

³ DREISZIGER, Nándor, *Watson Kirkconnell: Translator of Hungarian Poetry and a Friend of Hungarian Canadians*, Canadian-American Review of Hungarian Studies, 1977, 2, 124.

⁴ L. Rónay László utószavában: MÉCS László, *Üzenet*, Bp., 1982 (a továbbiakban: RÓNAY, 1982), 303.

tókar neve fémjelez elsősorban, s az ún. „francia újkatolikus mozgalom” kapcsán szokás emlegetni és számon tartani. „Az én költészetem tulajdonképpen a hitéletből fakad. [...] Lírám forrása a katolicizmusom [...] Az Evangélium kiélése a teljes emberség...” — idézi a költőt Rónay László monográfiájában a Prohászka-hatást alátámasztandó.⁵ Kirkconnell és Mécs László egyaránt azon munkálkodtak így vagy úgy, hogy az emberek szívét a megbocsátó szeretet, irgalom töltse be. A tudós költő-fordító Mécs László költészetében arra rezonált leginkább, amire a magyarországi kortárs befogadói közeg legkevésbé (kritika is éri miatta a költőt): „népek közt és szívek közt” hidat építő programjára, „mely magyar lányt, tót fiúcskát testvér-táncra pöndörít”, s gyűlölködés helyett megbékélésre hív: „Átkozott, ki most sem áll a testvér-csókos hajnaltáncba! Átkozott, ki székelyt gyilkol Szent Istvánkor, zsidót gúnyol szombaton...”

Hogy személyesen ismerték-e egymást? 1938 augusztusában mindketten Debrecenben tartózkodtak a nyári egyetem keretében. A kanadai professzor két előadást tartott. Mécs László előadójegyzetjére augusztus 10-én szerda délután került sor az egyetemen. A helyi lapok szerint a költő debreceni szereplése valóságos kultúrünnep volt.⁶ Arról azonban nem adnak hírt, hogy a kiváló amerikai professzor jelen lett volna a nevezetes eseményen, holott ezt másutt sosem mulasztották el megemlíteni. Ez a beszédes hiány kérdéssé teszi találkozásukat.

A kanadai *Magyar műzsa* a korabeli kultusz-kormányzat kulturális exporttevékenységének köszönhető megjelenését 1933-ban. A könyv bevezetőjéből és Mécs László bemutatásából kiderül, hogy a költő versei az antológiában a kisebbségi sorban élő magyarság szellemi erejét hivatottak bizonyítani: Ölvédi László mellett Mécs volt a szlovenszkoí irodalom ígéretes tehetsége.⁷ Mécs László verseinek jelentőségét abban látják az antológia összeállítói, hogy bennük a magyar bánat régi témái artikulálódnak újra; a Mohácsot, Aradot sirató gyászdal nyer új kifejezési formát, telí-

tődik meg új tartalommal. Az antológiában a költő rövid életrajzát *A királyfi három bánata* és az *Őszi tilinkózás* követi.⁸ Mécs az antológia megjelenése idején a Széchenyi Akadémia tagja, túl van első zeneakadémiai estjén, bemutatkozott a Hubay-szalomban, a bécsi Tűz és a magyar Élet című lapok állandó munkatársa, könyv jelent meg róla Farkas Gyula berlini egyetemi tanár tollából a *Kortársaink* sorozatban. Viták és támadások állandó keresztútjében élt, ámde a közönség eksztatikus rajongásától körülvéve. *Őszi tilinkózás* című verse már szerepel az antológia Babits Mihálynak 1930 őszi elküldött tervezetében.⁹ A *Magyar műzsa* aztán bekerül még *A királyfi három bánata*. Hogy Babits részt vett-e valamilyen mértékben az antológia végső arculatának kimunkálásában, nyitott kérdés; az azonban feltételezhető, hogy Mécs László antológiaiabeli súlyának gyarapodása nem neki köszönhető.¹⁰

A *Magyar műzsa* két Mécs-verse a költő pályájának reprezentatív költeményei. Az *Őszi tilinkózás* a magyar sorsot panaszló gyászalként olvasható, ám a költészetől elvárható áttételességgel artikulálva. A *Magyar műzsa*ban szereplő másik Mécs-vers *A királyfi három bánata*, minden idők egyik legnagyobb költői közönségikere.¹¹ Rónay László abban látja sikere titkát, hogy „...képes volt beleélni magát egy mesei, legendás hangba, tónusba, amit csak fokoz és még hihetőbbé tesz a felező 12-es. Az anyai szeretet bámula-

⁸ KIRKCONNELL, 1933, 208.

⁹ A levél kiadása: G. GÖDÉNY Andrea, *Watson Kirkconnell levelei Babits Mihályhoz* = PETŐCZ Éva (szerk.) *Kommunikáció – nyelv – művészet*, Bp., 2002, 71-91.

¹⁰ Mécs és a Nyugat viszonyára I. Rónay György észrevétel: MÉCS László, *Aranygyapjú*, Bp., 1971 (a továbbiakban: MÉCS, 1971), 31. Babits és Mécs kapcsolatához adalékkal szolgál jelen sorok írója is egy Babits-hoz szóló Mécs-levél közzétételét kísérő tanulmányban. L. G. Gödény Andrea, *Non omnis moriar. Mécs László levele és verse a haldokló Babits Mihályhoz* [közvetítés] = SIPOS Lajos (szerk.), „... kínok és álmok közt...” Bp., 2004, 163-167. és G. Gödény Andrea, *Non omnis moriar. Mécs László levele és verse a haldokló Babits Mihályhoz* [közvetítés és tanulmány] = NAGY Katalin (szerk.), *Kommunikáció, nyelv, művészet*, Bp., 2005, 73-101.

¹¹ Mécs közönségre gyakorolt hatásának titkára I. RÁCZ Pál, *Mécs László, a szavalóművész* = RÓNAY, 1977, 26-27. Különleges hangját Paul Valéry így öröktette meg: „Hangja meleg volt, a leggazdagabb árnyalatok kifejezésére képes és mélyleges. Az én hangom fakó és gyenge: az volt a benyomásom, hogy papírpénzt cserélek ki az ő aranyával.” L. *Vadócba rózsát oltok*, Toronto, 1968 (a továbbiakban: KIRKCONNELL, 1968), 7.

⁵ RÓNAY László, *Mécs László*, Bp., 1997 (a továbbiakban: RÓNAY, 1997), 61.

⁶ L. Debreczeni Újság – Hajdúföld, 1938. augusztus 11. 4. és Debreczen, 1938. augusztus 11. 10.

⁷ L. *The Magyar Muse*, Winnipeg, 1933 (a továbbiakban: KIRKCONNELL, 1933), 26.

tos teljességgel fejeződik ki, a költő egy pillanatra sem esik ki modorából, s az anya-gyermek kapcsolatot ábrázoló magyar versek egyik legszebbjét alkotta meg. Érdekes, hogy a „banalítások” megjelenítésében mindig hitelesebb, mert ilyenkor megőrzi azt a gyermeki egyszerűségét, amely a befogadónak nem a tudatát, hanem a szívét mozgatta meg, s abban az örökkévalóság ígérését kelti...¹² Figyelemre méltó, hogy bár a vers akkor került a kötetbe, amikor már a magyar kultusz-kormányzat bábáskodott az antológia megjelenése fölött, s mint ilyenről azt várhatnók, hogy a versgyűjtemény „trianoni vonulatát” hivatott erősíteni, a szöveg nem felel meg ennek a várakozásnak. *A királyfi három bánata* Mécs evangéliumi költészetébe tartozik. Méltán nyerte el a mélyen vallásos Kirkconnell tetszését, hiszen az anyai szeretet, az anya-gyermek kapcsolat egyetemes témája mellett a testvériség megvalósulatlan álmán érzett fájdalom megfogalmazása: „Az egyik bánatom: miért nem tudja látni / egymást a sok ember, a sok-sok királyfi / úgy, ahogy az anyjuk tudja őket látni...” Ugyanezen álom megvalósulásáért küzdött Kirkconnell professzor.

Magyar múzsája megjelenése után a magyar szellemi élet jeles képviselői gratuláltak a fordítónak: Áprily Lajos, Babits Mihály, Herczeg Ferenc, Hóman Bálint, Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós, Szekfű Gyula, Szép Ernő között Mécs László is.¹³ A *Magyar múzsá* még nyomdában volt, amikor megkezdődött egy gazdagabb anyagot tartalmazó magyar költészeti antológia előkészítése nem kisebb személyek közreműködésével, mint például Császár Elemér, Vajthó László, Szentkirályi József, Berczik Árpád, Voinovich Géza. Kirkconnell újabb fordításai megjelentek a *The Hungarian Quarterly* (Budapest, 1937), a *The Slavonic and East European Review* (London, 1938, 1943, 1944, 1945), a *The Young Magyar-American* (Winnipeg, 1936–1939) hasábjain; ill. egy kis kötetkében: *The Little Treasury of Hungarian Verse* (Washington, 1947).¹⁴ 1936-ban megjelent tőle Clevelandben a *Buda halála*, és

dolgozott a *Toldi* angolra fordításán, de a történelem közbeszólt. Kirkconnellnek a teljes magyar költészetet felölelő antológiája végül posztumusz jelent meg Calgaryban, 1986-ban. A hosszas késlekedésnek meglett az az előnye, hogy Janus Pannoniustól kezdve szinte mindenki megtalálható benne, aki számított a magyar költészetben a második világháború utáni irodalom jeleseit és az emigránsokat is beleértve.

Mécs Lászlótól hat vers szerepel a *Hungarian Helicon*-ban, mindegyik megjelent már Kirkconnell önálló Mécs-kötetében (*The Slaves Sing*, 1964), ill. a kétnyelvű Mécs-kötetben (*Vadócba rózsát oltok / I graft Roses on Eglantines*, Toronto, 1968). Kirkconnell itt is azokat a költeményeket választotta Mécstől, melyeket legtalálékosabban a költő saját szavaival így jellemezhetünk: „Szeretik költészetemet szociálisnak nevezni, pedig nincsen igazuk. Inkább úgy mondhatnám, hogy ez nem más, mint az életben erősen hangoztatott evangélium...”¹⁵ Rónay László szerint: „Valójában persze hathatósan képviselte az evangélium szociális igazságait is, a számkivetettek, a szeretetre szomjazók lírikusaként, aki Isten igriceének szerepét vállalva a vadócba is rózsát oltott, hogy szebb legyen a föld.” Nevelni akarta az embereket, megmutatni nekik az egyetlen keresztényi utat a lelki káoszából.¹⁶

A *Hungarian Helicon* Mécs-versei először Kirkconnell önálló Mécs-kötetében jelentek meg, amely *The Slaves Sing* címmel az amerikai premontriiek támogatásával látott napvilágot. A cím megtévesztő lehet, az 1925-ös *Rabszolgák énekelnek* című versgyűjtemény fordításának vélhető, holott válogatás a költő versterméséből. A fordító több művében utal keletkezésére: 1950 júniusában Cassian R. Holbay premontri kanonok arra kérte Kirkconnellt, fordítson le egy kötetre való verset a rend egy másik kanonokjától, Mécs Lászlótól, hogy napvilágot láthasson művei első angol kiadása. A magyar irodalom nagy barátja és közismert támogatója örömmel látott munkához, el is készült vele, ám a megjelenésre csak 1964-ben

¹² L. RÓNAY, 1997, 65.

¹³ KIRKCONNELL, Watson, *A Canadian Meets the Magyars*, Canadian-American Review of Hungarian Studies, 1974, 1 (a továbbiakban: KIRKCONNELL, 1974), 1.

¹⁴ *Hungarian Helicon*, Calgary, 1986 (a továbbiakban: KIRKCONNELL, 1986), 8.

¹⁵ Rónay László, *Mécs László és századunk irodalma* = MÉCS László, *Vadócba rózsát oltok, Válogatott versek*, KÖVESDI János (szerk.), Pozsony, 1993 (a továbbiakban: KÖVESDI, 1993), 241.

¹⁶ KÖVESDI, 1993, 242.

került sor az Amerikai Egyesült Államokban.¹⁷ A cím természetesen tudatos választás eredménye, fontos üzenet hordozója. Már a kortársi kritika is kétféleképpen értelmezte: Just Béla a magyarság rabszolgasorsra jutását olvasta ki a költeményből és a gyűjteményből.¹⁸ Farkas Gyula, a Berliini Magyar Intézet igazgatója tágabb kontextusba helyezte, bár utalt az elterjedt irredenta értelmezésre. Az ő olvasatában azonban a rabszolga nem a magyar, hanem általában az ember, akit igazán üz, hajszol parancsolója, az Élet.¹⁹ A kötet címadó verse nem tartozik Mécs legjobb darabjai közé. Erős Ady-reminiscenciáktól terhes.²⁰

A kötet több mint három oldalas előszava szuggesztíven mutatja be Mécs László életharcát, törekvéseit, költészetét és szavalóművészetét az amerikai olvasóknak, értékeli Mécs szerepét a magyar kultúra életben tartásában és terjesztésében, majd pár sorban szól a fordítóról, ezután következik Kirkconnell bevezetője. A kanadai professzor Mécs Lászlót a huszadik századi magyar költészet egyik vezető költőjének nevezi. Életrajza tömör ismertetésébe érzékletesen beleszővi az első világháborút lezáró békekötések hatását Magyarország helyzetére és Mécs László sorsára. A premontrei (tanító)rendben a budapesti bölcsészkar egykori hallgatója tudományos pályára készülődött, de a megváltozott politikai helyzetben előjárói más feladattal bízták meg: falusi plébánosként szolgált előbb Nagykaposon, majd Királyhelmeceken. „Egyik-másik költeménye tanúja azoknak a lelki küzdelmeknek, amelyeken ő keresztülment, hogy ura legyen magának, mint például a *Habozások hídján*, a *Mindig beléjük ütközöl* és *Vigyázz-állásban* című versei. Vallásos hitének ereje és ragyogása azonban felette állnak minden kétségnek. Példák rá az *Aranyos kicsikém*, *Civis Romanus sum* és a *Megszentülés balladája* című versei. Hazafias költészete hírnevét korán biztosította. Rövid néhány év alatt elismert költői szószólója lett a csehszlovákiai magyarságnak [...] Atyja halálakor érzett fájalmát *Napfogyatkozás* című verse tükrözi, míg anyja iránt táplált szeretetét *Egy asszony dicsérete* és *A királyfi bánata* című versei mutatják. Sohase hiányzik belőle a

gyengédség a gyermekek és az ifjúság, sem a mély tisztelet az egyszerű szegények szívjóságáért. Előbbi kedélyvilágának jó példái a *Parancsolj, fenség!* és *A kirándulás elmaradt* című versei. Az egyszerű emberek iránti megbecsülését árulják el az *Aranyos kicsikém* és a *Hordár!*²¹ Majd a Mécs elleni támadásokról szól Kirkconnell, s utal a *Gyanús* című versre mint a fővárosi kritikusoknak adott válaszra. Figyelemre méltó tényként említi a költő nagy népszerűségét a munkáshallgatóság körében. A premontrei rend felkérésére fordított kötet bevezetőjében végül így értékeli Mécs jelentőségét Kirkconnell: „Költészete szélesre tárja a napos mezőkre és kertekre, valamint az isteni világmindenségre fényvel áradó térségeire néző ablakokat...”²² Abban látja még az angol Mécs-kötet megjelenésének jelentőségét a fordító professzor, hogy költészete olvashatóvá válik az angolul beszélő világban is.

A torontói *Vadócba rőzsát oltok* a szerkesztői előszó szerint Mécs László verseinek első két nyelvű kiadása. Kétnyelvűségével az volt a kötet összeállítóinak egyik célja, hogy a már kettős nyelvű fiatal amerikai magyarok számára hozzáférhetővé váljék Mécs lírája a maga teljességében és gazdagságában, hiszen „A magyar irodalom a külföldön élő magyarság egyik éltető gyökere”. A másik cél a Mécs-költészet megismertetése az angol nyelvű olvasóközönséggel. Amikor Rónay György *Az olvasó naplója* című könyvkritikai rovatában ismertette a torontói antológiát, megállapította, hogy „túlságosan a „hagyomány” szerint szerkesztődött: a közismert Mécs-et mutatja, s alig valamit abból a rejtettből, akinek a költői erényei bőven kárpótolni tudnak amannak a költői lazaságaiért.”²³ A kiadás Kirkconnell szövegei mellett Raymond J. Conard atya húsz fordítását tartalmazza, aki katolikus áldozópap, jeles teológus és műfordító, s aki évek óta misszionáriusként működött a Dominikai Köztársaságban.²⁴ A kötet címéül választott verssor a húszas-harmincas években „sokak számára az abszolút költészet eszményét revalálta” — írja Rónay László.²⁵

¹⁷ KIRKCONNELL, 1974, 1; KIRKCONNELL, 1968, 8-9. és uő: *A Slice of Canada, Memoires*, Toronto, 1967, 64.

¹⁸ JUST Béla, *Mécs László*, Bp., 1930, 6.

¹⁹ FARKAS Gyula, *Mécs László*, Bp., 1929, 6.

²⁰ RÓNAY, 1997, 44.

²¹ Magyarul Horváth Elek fordításában I. KIRKCONNELL, 1968, 27–28.

²² KIRKCONNELL, 1968, 28.

²³ Vigilia, 1969, 849.

²⁴ KIRKCONNELL, 1968, 33, 35.

²⁵ RÓNAY, 1982, 303.

A kötet címadó verse a költő első önálló versgyűjteményéből való, a *Hajnali harangszó*ból (Ungvár, 1923), de már korábban is olvasható volt a Tüzben. Ars poeticus vers, s ezen ars poetika nem csak szerzője korai pályaszakaszát jellemzi, hanem érvényes az egész életműre: „Bátyám, én lelket oltok az evangéliumból, / midőn kobzom jóságos zenéjű verset költ: / vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!” Mécs „igehirdető” verstípusába tartozik a költemény: „Nem prófétai szóval hirdette az ígét, hanem verseivel, amelyekben magát kiválasztottak, a „jó hír” hozójának stilizálja. [...] Egyik feladatának érezte, hogy [...] a lelki szegények boldogságát megmutassa.”²⁶

Az amerikai kétnyelvű válogatás Paul Valéry előszavával kezdődik. Az eredeti francia szöveget, mely az 1944-ben Párizsban megjelent Mécs-gyűjtemény élén olvasható, angol és magyar fordításban adják közre a szerkesztők. Ezt követi Kirkconnell — szintén kétnyelvű — bevezetője, amely már ismerős az amerikai premontrei kötetből. Egy Valéry-előszó világmárkajelzés minden verseskötetben. Ez az előszó különösen az. Korántsem hüvösen udvarias ajánlás, hanem elemző tanulmány, melynek minden sorából süt „egy költői felfedezés izgalma és őszintesége” — állapítja meg elfogulatlanul Vas István, amikor a versgyűjtemény megjelenése alkalmából megjelenteti *Mogorva jegyzeteit*. Számára is hihetetlen, mint ahogy minden kizárólag esztétikai mércével ítélő befogadó számára az, hogy „az akkor elismerten legnagyobb francia költő, sőt a világgöltészlet egyik legnagyobb, törvényhozó tekintélye” tisztelte meg előszavával Mécs László kötetét.²⁷

Paul Valéry és Mécs László személyesen ismerték egymást, 1938-ban találkoztak a költő franciaországi előadókörútja alkalmából. Közös fényképük készült ekkor, mely látható a torontói antológia 238. oldalán. Az előszóból kiderül, hogy Mécs mind személyiségével, mind költészetével nagy hatást gyakorolt a francia lírikusra. Tény, hogy Mécs verseit fordításból ismerte Valéry (Molnos Lipót és Mathilde Pomes fordította franciára a kötet verseit); és az is tény, hogy a fordítás finomított a Mécs-szövegek szónokias retorikáján. Az előszóból úgy tűnik, Valéry csak

néhány vers alapján alkotta meg a maga Mécs-képét — elemzése tárgya tulajdonképpen két költemény (*Egyszerű találkozás*, *Isten játszik*), egy-egy vonatkozásban említi a *Milói Vénuszt* valamint a *Fehéren és kéken* című verset. Vajon mi ragadta meg a modern francia líra nagy öregjét a tőle oly távol álló líratípust művelő Mécs László költészetében? Már az is figyelemre méltóan tanulságos, ahogy ezt az eltérést tudomásul veszi a Francia Akadémia költő tagja: „De én tudok bámulni, sőt még irigyelni is más módokat, gyakran azok eljárásait is, akik mint költők a költészet egész más birodalmában mozognak.”²⁸ Valéry így ír Mécsről: „... ez a költő magában az életben mozog [...] a költő és a misztikus a szentség valamely darabkáját felfedezi minden szívben.” *Egyszerű találkozás* című költeményét Rimbaudnak a Bethesda-tóról szóló misztikus és szép prózai írásával állítja párhuzamba; ill. Huysmans írásának a lourdes-i tömegekről szóló néhány lapjára utal a költeménnyel kapcsolatban. Valéry is érzékeli a költemények fizikai hatását a befogadóra, s a hatás titkát a ritmus és a képek sajátos áradásában látja, melyet Mécs hangja, személyisége ki sugárzása tesz teljessé. Sorából úgy tűnik, hogy Mécs költészetének „életes” volta, ösztönössége, misztikája, beszédművészet jellege, szómágiája ragadja meg. A Mécs-jelenségben a költészetet ősi, mágikus funkciójában látja működni. Rónay László hasonlóan ír róla, amikor „küldetéses emberként, Isten igéjének, vigasztalásának hirdetőjeként” jellemzi, és Rédey Tivadart idézi: „működésében valami meglepő visszautalás mutatkozik a pap és a költő ősi küldetés-közösségére.”²⁹

A torontói *Vadócba rózsát oltok* kötetben A *Rabszolgák énekelnek* anyaga két Kirkconnell-fordítással egészül ki, melyek keretbe foglalják az ún. premontrei gyűjteményt: a *Posta-pillangó*val és az *Ökörszem lett a kék madárból* című költeménnyel. Mindkettő a *Szénaboglya mellől* címmel összegyűjtött, 1942 és 1968 közé datált versek darabja. Az első: alkalmi vers, vélhetően a kötet számára írta Mécs, aki ekkor már Pannonhalmalakója, sok meghurcoltatás és hányattatás után végre nyugalomban élt. Kései költészete megcsendesült, letisztult, Arany János-i reminiscen-

²⁶ RÓNAY, 1997, 31.

²⁷ Vas István, *Mogorva jegyzetek*, Kortárs, 1969 (a továbbiakban: VAS, 1968), 1046.

²⁸ L. VALÉRY, Paul, *Előszó* (Kardos Talbot Béla fordítása) = KIRKCONNELL, 1968, 15.

²⁹ RÓNAY, 1997, 49.

ciák jellemzik. A végső útra, Istenhez készülődés jegyében telnek napjai, végre megadatik neki a befelé forduló, csendes elmélkedés lehetősége, ami a zajos sikerek napjaiban szinte lehetetlen volt; s ez a magányos elmélkedés költészetére is jótékonyan hatott. A *Posta-pillangó* kéziratosa és nyomtatott formában áll a kötet élén, s az öregedő költő testvéri szeretetét hivatott elröpíteni a hazájuktól távol élő magyarokhoz. Az *Ökörszem lett a kék madárból* című költemény verszárlata: „ökörszem lett a száz határ/kertjén üzött Kék madár” — felkiáltása nem csupán a vers beszélőjének tapasztalata, hanem azoké a nemzedékeké, akik valaha a költőt hallgatták, olvasták.³⁰

Magyar irodalomtörténeti szempontból több érdekes vonatkozása van a torontói kiadásnak, különösképp a benne megjelent Valéry-előszónak. Tulajdonképpen ennek a kötetnek a magyarországi kritikai fogadtatásával indult meg Mécs költészetének 1945 utáni hazai recepciója. Vas István *Mogorva jegyzeteiből* kiderül, hogy a Mécs-kortársaknak a Nyugat vonzaskörébe tartozó tagjai számára milyen nehezen feldolgozható volt már önmagában az a tény, hogy épp Mécs László az a költő, akinek francia kötetei jelennek meg, s aki tagadhatatlanul sikeres költőként szerepelt a modern kultúra szentföldjén. Ám ez még magyarázható volt a korabeli irodalmi izléssel, a magyar kultuszszervezeti propagandával. Az azonban sokként érte saját bevallása szerint Vas Istvánt és nyilván egész nemzedékét, hogy éppen Valéry és éppen ilyen előszóval tisztelte meg éppen Mécs Lászlót... Vas István, aki korántsem tagadta meg nyugatos eszményeit és értékrendjét, ámde rámutatott a Mécsset elutasító bírálatok mögött kitapintható esztétikán kívüli okokra is. Elismerte: örökletes ítéletként fogadták el a Babits-nemzedék véleményét. Valamennyien úgy utasították el Mécsset, hogy el sem olvasták. A torontói kötet hatvanhét verséből hármát-négyet, ha ismert — vallja be a harmadik Nyugat-nemzedék nagy öregje.³¹

A Valéry-előszó és a torontói kötet is szerepet játszhatott abban, hogy Illyés Gyula, aki egykor egyik legélesebb támadója volt Mécs költészeté-

nek, egy újtjáról hazafelé jövet betért Pannonhalmára, és felkereste a nagy beteg költőt, aki néhány nappal később — Illyéssel való megbékélésének emlékét őrizve tenyerében — adta át lelkét az Úrnak 1978. november 9-én.³² A *Mogorva jegyzetek* az évtizedek óta méltánytalanul és igaztalanul némaságra ítélt költőről kimondhatóvá tette végül az újragondolás, újraértékelés szükségességét. Rónay György elemző tanulmánya tisztázta először a Mécs-kérdést, érintve annak minden kínos és kevésbé kínos vonatkozását. Írásából egy gyarló és esendő, ám az evangéliumi szeretet törvénye ellen soha nem vétő ember képe bontakozik ki. Ezt a benyomást megerősíti és dokumentumokkal alátámasztja Rónay László monográfiája, mely a Balassi Kiadónál jelent meg 1997-ben. „Olykor valóban tévutakra vitte a történelemben való járatlansága és indulatossága. Más eltévedt kortársaival ellentétben azonban neki nem adatott meg a nyilvános helyesbítés lehetősége sem, magányosan kellett végigjárnia emlékezetében élete egyes állomásait, melyeket már nem hódolat-érből emelt diadalkapuk szegélyeztek, hanem fájdalmas keresztút stációinak látszottak a költő homályosuló tekintete előtt”³³

Már Rónay György fölvetette azokat a szempontokat, melyek mentén újraértékelhető lenne Mécs László meglehetősen egyenetlen színvonalú költői hagyatéka. Az audiovizuális hatásokra törekvő orális költészet megítélésének szempontjait javasolja bevonni egy új értékítélet kialakításába.³⁴ Rónay László pedig azt ajánlja az utókornak Mécs-értékelése kialakításához: „El kell fogadnunk, hogy rendhagyó alakja a huszadik század magyar költészetének, hiszen nem csak líratörténeti jelenség, hanem a lelki megújulás történetében is fontos a szerepe. Nem lehet kétséges, ha e lelki reneszánsz történetét elfogulatlanul elemezzük, s eredményeit behelyezzük e század magyar történetébe, Mécs László alakja és szerepe rendkívüli mértékben megnő. S csak növeli az a tény, hogy mindig az egyszerűek, az elesettek és rászorulóak érzésvilágát szólaltatta meg”³⁵

Watson Kirkconnell tollán is...

³⁰ A költő hallatlan népszerűségének titkához az is hozzátartozik, hogy mindenkor találkozott versvilága közönsége élményvilágával, és az általuk befogadható módon formálta versé ezen élményvilágot, életérzést. A magyar olvasóközönség befogadását pedig a 19. századi líratípusok formáltak, határozták meg a 20. században is.

³¹ VAS, 1969, 1046.

³² L. RÓNAY László, *Mécs László és századunk irodalma* = KÖVESDI, 1993, 248.

³³ RÓNAY, 1982, 313.

³⁴ L. MÉCS, 1971, 37.

³⁵ L. KÖVESDI, 1993, 250.

Kerek Roland

LATOR LÁSZLÓ: MIKOR KORMOZVA CSONKIG ÉGNEK

Tematikus egység: a második világháború utáni évtizedek magyar lírája; „az újhaldasok” (megjegyzés: a jelen óra anyagát képező verset akkor érdemes tanítani, amikor a diákok már tisztában vannak a második világháború utáni néhány évtized irodalmi életének főbb jellegzetességeivel – irodalompolitika, jellemző témaválasztás stb. –, illetve egy-két korabeli szerző néhány művével – elsősorban Pilinszky János verseivel)

A tanítandó anyag: Lator László: *Mikor kormozva csonkig égnek*

Az osztály: 12.

Az óra célja, feladata: a világháború utáni költészet néhány jellegzetességének bemutatása egy versen keresztül, a verselemzés szempontjainak gyakorlása, kooperáció fejlesztése

Az óra típusa: ismeretbővítő óra (betekintés Lator László költői világába)

Az eszközök: fényképek, handoutok, tábla, füzet

Források:

SCHEIN Gábor, Poétikai kísérlet az Újhold költészetében. Universitas Könyvkiadó, Budapest, 1998.

FERENCZ Győző, Utószó. Lator László költészete. In: LATOR László, *Lator László versei és versfordításai*. Unikornis Kiadó, Budapest, 1999. 251–256.

LATOR László, *Lator László összes versei*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Pilinszky János összes versei. szerk. HAFNER Zoltán, Osiris, Budapest, 2003.

Az óra menete	Didaktikai feladat	Munkaformák, módszerek, eszközök
<p>1. Bemelegítő feladat</p> <p>Az adminisztrációs teendők és az elcsöndesedés után a diákok párokba rendeződnek. Minden pár kap egy verset, melynek minden második sora hiányzik (melléklet[1]). A feladat az, hogy írják be a hiányzó sorokat úgy, hogy a vers újra összefüggővé váljon.</p> <p>A feladat végeztével a tanár megkér néhány önként jelentkezőt, hogy olvassa fel a kiegészítésekkel teljessé tett költeményt, ezután...</p> <p>Tanári bemutatás: Pilinszky János: <i>Kráter</i> (melléklet[2]).</p> <p>Megfigyelési szempont: jegyezzék föl néhány szóval, hogy miben változott az általuk létrehozott vers hangulata az eredeti műhöz képest. A tanár közli a diákokkal, hogy a vershez még visszatérnek.</p>	<p>A diákok munkára hangolása, motiváció, a figyelem felkeltése, a kreativitás fejlesztése</p> <p>(0–6. perc)</p>	<p>Páros munka;</p> <p>handout (melléklet[1])</p> <p>PILINSZKY János, Kráter. In: <i>Pilinszky János összes versei</i>. szerk. HAFNER Zoltán, Osiris, Budapest, 2003. 151.</p>
<p>2. Tanári bevezető Lator László verséhez</p> <p>„Amint arról már az előző órákon beszélünk, a második világháború utáni magyar irodalom egyik, sokat ígérő fóruma az <i>Újhold</i> című, rövid életű (1946-1948) folyóirat volt, melyben olyan megha-</p>	<p>Célkitűzés.</p> <p>A tanárnak figyelnie kell arra, hogy előadásával minden diák figyelmét</p>	<p>Frontális munka; tanári előadás;</p> <p>képek (melléklet [4])</p>

<p>tározó költő- és íróegyeniségek jelenhettek meg műveikkel, mint Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János vagy Rába György. A folyóirat nevét az irodalomtörténészek később egy nemzedék nevéként is elkezdték használni, ám ennek a „nemzedéknek” tagjai olyan szerzők is, akik egészen más utakat választottak költészetükben vagy prózájukban, mint az <i>Újholdban</i> valóban publikáló szerzők (Schein 1998, 8). Az újholdas nemzedék tagjai közé számítják például Lator Lászlót is, akinek egyetlen verse sem jelent meg az <i>Újholdban</i> (Ferencz 1999, 251). Az ő versével foglalkozunk a mai órán.”</p> <p>(A bevezető után vagy közben a tanár mutathat néhány képet Lator Lászlóról (melléklet[4]).)</p>	<p>lekösse (járkáljon a padok között beszéd közben stb.)</p> <p>(7–11. perc)</p>	
<p>3. A vers bemutatása</p> <p>A szerző neve és a költemény címe felkerül a táblára.</p> <p>Bevezető kérdés a versolvasáshoz: „Milyen asszociációkat indít benned ez a cím? Jegyezd le a füzetedbe!” (<i>elmúlás, sötétség, öregség, Márai Sándor, ünnepély, éjszaka, nyomasztó</i>) A tanár megkérdezi egy-két diák választát.</p> <p>Megfigyelési szempont az első versolvasáshoz: „Mennyiben váltotta be az első olvasás a címmel kapcsolatos asszociációidat? Írd le a füzetedbe!”</p> <p>A tanár kiosztja a mű szövegét.</p> <p>Tanári bemutatás: Lator László: <i>Mikor kormozva...</i> (melléklet[3]).</p> <p>A megfigyelési szempont kérdésére adott válasz kérése néhány diáktól (<i>a negatív töltetű hangulatalemek megmaradnak, a Márai Sándorral való kapcsolat kissé homályos, de nem lehetetlen</i>)</p>	<p>A vers figyelmes hallgatása; a versszöveg mint egész befogadása; a megfigyelési szempont figyelembe vétele</p> <p>(12–18. perc)</p>	<p>Frontális munka; kérdés-válasz módszer; tanári előadás;</p> <p>handoutok (a Lator-vers; melléklet[3]), tábla, füzet</p> <p>LATOR László, <i>Mikor kormozva csonkig égnek</i>. In: uő: <i>Lator László összes versei</i>. Európa Könyvkiadó, Budapest. 1997. 162.</p>
<p>4. A szöveg feldolgozása; csoportos elemzés</p> <p>A diákok 3 csoportba rendeződnek (A, B és C). Mindegyik csoporthoz tartozik egy kérdéscsoport: az A csoport a költemény hangulati vetületével kapcsolatos kérdéseket, a B csoport a vers világával, illetve az általa közvetített világképpel összefüggő kérdéseket, míg a C csoport a vers szerkezetére vonatkozó kérdéseket kap (melléklet[5]); lehetséges válaszok: melléklet[6]). A csoporttagok a kérdésekre közös egyeztetés útján válaszolnak.</p> <p>Az adott kérdéscsoportnak mindhárom csapat a „szakértőjévé” válik, ami azt jelenti, hogy később (5. pont) majd elő kell adnia az osztálynak az elemzés eredményeit.</p>	<p>Koncentrálás a vers bizonyos szegmenseire; a konszenzusra törekvés gyakorlása; nyelvtani ismeretek beemelése az elemzésbe</p> <p>(19–30. perc)</p>	<p>Csoportmunka – kooperatív módszer; megbeszélés (diákok egymás között);</p> <p>kérdéscsoportok handoutokon (melléklet [5])</p>

<p>5. Az elemzési eredmények előadása</p> <p>Az elemzés végeztével mindhárom csoport kijelöl egy szószólót. A szószólók egyenként kiállnak az osztály elé, és ismertetik a kérdésre adott válaszaikat.</p> <p>A többi diák jegyzeteli az elhangzottakat. Az egyes szószólóktól, beszédük végeztével, kérdéseket tesznek fel a diákok és a tanár.</p>	<p>Koncentráls a csoportok szószólóira; fontos, hogy ekkorra az önálló jegyzetelés már be legyen gyakorolva, hogy a diákok követni tudják az előadókat</p> <p>(31–43. perc)</p>	<p>Frontális munka (de a tanár a háttérben marad); diákelőadás;</p> <p>füzet</p>
<p>6. Összefoglalás</p> <p>A tanár szóban értékeli a szószólók előadásait, és egyszersmind ki is egészíti őket olyan információkkal, amelyeket még fontosnak tart megemlíteni.</p>	<p>Az óra eredményeinek pontosítása</p> <p>(44-45. perc)</p>	<p>Frontális munka; tanári értékelés, magyarázat</p>
<p>*7. Pilinszky–Lator összevetés</p> <p>A diákok megkapják az 1. feladatban már említett Pilinszky-vers (<i>Kráter</i>) szövegét is. Feladatuk, hogy párokba rendeződve és a korábban követett elemzési irányokat (hangulat; világlátás; szerkezet) figyelembe véve találjanak 3 olyan tulajdonságot, amelyek tekintetében a két vers hasonlóságot mutat, illetve 3 olyat, amelyben különböznek. A feladat végeztével a tanár kijelöl egy diákot, aki a táblát két részre osztja (egyezések különbségek), és a párok által összegyűjtött tulajdonságokat csoportosítva felírja. A többi diák eközben szintén elkészíti a táblázatot a füzetébe.</p>	<p>A Lator-vers tágabb kontextusba helyezése; a Pilinszkyről szerzett korábbi ismeretek újrahasznosítása</p> <p>(időtartam: 10–15 perc)</p>	<p>Páros munka; megbeszélés;</p> <p>handout (melléklet[2]), tábla</p>

melléklet[1]

Találkoztunk. Találkozunk.

Keresgéltél valamit. Elmozdítasz

Cigarettára gyűjtök. Távozol.

Fölszállók és leszállók.

Egyhelyben járunk; mint a gyilkos

Madárcsicsergés ahogyan

Azt, hogy itt állunk. Majd egy útszakasz

gurulni kezd, legördül óriás

és vakító valamiről,

Úgy érint elutasításod,

hogyan tekintetem — két kavics —

egy hóféhér kráterben. Két szemem,

melléklet[2]

Pilinszky János
Kráter

Találkoztunk. Találkozunk.
Egy trafikban. Egy árverésen.
Keresgéltél valamit. Elmozdítasz
valamit. Menekülnék. Maradok.
Cigarettára gyűjtök. Távozol.

Leszállsz és fölszállsz.
Fölszállók és leszállók.
Cigaretta. Lépkedel. Lépkedek.
Egyhelyben járunk; mint a gyilkos
a járásodban gázolok.

Madárcsicsergés ahogyan
szememre veted születésem.
Azt, hogy itt állunk. Majd egy útszakasz
holtágában a motyogásom
gurulni kezd, legördül óriás
tagjaidról és ama diadalmas
és vakító valamiről,
ami már nem te vagy.

Úgy érint elutasításod,
ez a parázna, kőbeírott suhintás,
hogyan tekintetem - két kavics -
azóta is csak gurul és gurul
egy hóféhér kráterben. Két szemem,
két szem pattog: az üdvösségem.

(1974)

melléklet[3]

Lator László
Mikor kormozva csonkig égnek

Mikor kormozva csonkig égnek
gyertyái a bitang határnak
mikor az édes semmiségek
szétzülnek s új rendbe állnak
mikor a forgó pogromolyból
a hatkor még hályogos égálj
lapján egy hangra visszafordul
az egyetlen-test seregélyraj

mikor rekedtre vált az ünnepe
részeg kedve mikor a vásott
szövedéken már szembetűnek
a kopások a szakadások
mikor komorabb napra készít
a reggel s görcsösen köhögve
valami jármű elenyészik
a rohadat cefre szagú ködbe

mikor még szinte észrevétlen
foltokban érdes pikkelyekben
kiütözik a szép szeméren
valami jóvátehetetlen
s a szeszélyes mintájú forma
feldeli az élesre ajzott
tekintetnek gyorsan romolva
a pontos vékony szálú rajzot

mikor a szín a fény az árnyék
az anyag szaga színe nedve
bekerítve és fenyegetve
csak mondja mondja a magáét
mikor a fák még lobbanékony
hevükben megmerevedve állnak
mikor a nyirkos hasadékon
minden az érett magra árad

mikor vékony álmában odva
melegében mindenre éber
érzékeivel ösztönével
figyel a készülő zajokra
mikor álmában az állat
megérzi közelét a teste
éjszakájában tévedezve
az övénél nagyobb halálnak

(1975)

melléklet[4]

(megjegyzés: az első képen Lator László, a másodikon pedig Lator László és Nemes Nagy Ágnes látható. A képek csak illusztrációként szolgálnak: természetesen ezeken kívül másokat is be lehet mutatni a diákoknak; legjobb, ha a képek a tanulók kezébe adhatók, esetleg jobb minőségben, mint egy fénymásolat)

melléklet[5]

Az A csoport kérdései:

Mi jellemzi a verset átható hangulattal? Ki tudná-e említeni néhány olyan elemet, amely hozzájárul ehhez a hangulathoz?

Milyen a vers színe? Milyen a vers szaga?

Keress jelzőket a szövegben! Milyen előjeleket (+; -; ø) rendelnél hozzájuk? Milyen viszonyban állnak az általuk jelzett szóval? Mire következtetsz az egyes előjelek előfordulási arányából?

A B csoport kérdései:

Milyen világot tár elénk a vers? Milyen élőlények, tárgyak, jelenségek népesítik be ezt a világot?

Milyen mozgások vannak a versben? A szöveg mely részében találhatóak mozgások? Ki mozgat?

A C csoport kérdései:

Hogyan tagolódnak a vers? Mely elemek határozzák meg a vers tagolódását?

Mi a vers rímképlete?

Mi jellemző a vers mondattanára? Milyen hatás érhető el a szokatlan mondattagolással?

Milyen szerepe van az írásjelek hiányának?

melléklet[6]

A 4. feladathoz tartozó handouton (melléklet[5]) szereplő kérdésekre adandó lehetséges válaszok

A csoport

Mi jellemzi a verset átható hangulattal? *pl. rezignáltság, nyomasztó hangulat, kiábrándultság, üresség, bizonytalanság*

Ki tudná-e említeni néhány olyan elemet, amely hozzájárul ehhez a hangulathoz? *pl. „hályogos égalj”, „az ünnep / részeg kedve”, „vékony álmában”*

Milyen a vers színe? (*egyéni benyomás szerint*)

Milyen a vers szaga? (*egyéni benyomás szerint; de nem kellemes: égett, rothadó, füstizű stb.*)

Keress jelzőket a szövegben! *pl. bitang (határnak); forgó (porgomolyból); hályogos (égalj); szép (szemét); nyirkos (hasadékon)*

Milyen előjeleket (+; -; ø) rendelnél hozzájuk? *pl. bitang (-); forgó (ø); hályogos (-); szép (+); nyirkos (-)*

Milyen viszonyban állnak az általuk jelzett szóval? *pl. hályogos égalj: kissé metonimikus; szép szemét: ellentétes*

Mire következtetsz az egyes előjelek előfordulási arányából? (+): 5 előfordulás; (-): 10 e.f.; (ø): 5 e.f. → a negatív jelzők dominálják a költeményt

B csoport

Milyen világot tár elénk a vers? *pl. zaklatott, veszélyeztetett, kellemetlen, sötét, alig található benne élet*

Milyen élőlények, tárgyak, jelenségek népesítik be ezt a világot? *pl. seregélyek, ember (autóban, áttételesen), fák, egy állat; vassót szövedék, szemét, jármű*

Milyen mozgások vannak a versben? *pl. a visszaforduló seregélyraj, az elenyésző jármű*
A szöveg mely részében találhatóak mozgások? *inkább az elején; a végére minden megmerevedik*
Ki mozgat? *nem tudjuk; a mozgók nem önszántukból mozognak*

A C csoport kérdései:

Hogyan tagolódik a vers? *öt darab 8 soros versszak; összefolyó mellékmondatok*
Mely elemek határozzák meg a vers tagolódását? *versszakhatárok; a mikor kötőszó*
Mi a vers rímképlete? *ababcbdefef...*
Mi jellemző a vers mondattanára? *időhatározói alárendelt mellékmondatok egymásutánja, melyeknek azonban nincsen főmondatuk*
Milyen hatás érhető el a szokatlan mondattagolással? *hozzájárul a bizonytalansághoz; nem hagyja az olvasót megnyugodni a vers végén, lezárást követel, de ez az elvárás nem teljesül*
Milyen szerepe van az írásjelek hiányának? *nehezíti a tagolást, az olvasást; „összefolyik” tőle a szöveg; ez is hozzájárul a bizonytalanság érzetéhez*

* * *

Holczer József

Két új testvér-szó: testvérautó, tujatestvér

Címünkben mindkét *neologizmus* — mert valóban az, tehát nyelvi újítás eredménye! — *szóösszetétel*: a *testvér* az egyiknek elő-, a másiknak utótagja. A 18–19. századi nyelvújítástól máig kimutatható szóképzés és a 20–21. századra igen jellemző mozaikszó-alkotás mellett továbbra is termékeny megnyilvánulás/lehetőség a szóösszetétel. A *testvér*-nek több összetételbeli együtt szereplése nyilván régebb kelteű; biztos viszont, hogy inkább a félszázadnyi közelmúlt termel/het/te ki például a *testvérintézmény*, *testvérvállalat*, *testvérváros* szóegyüttest. Iskola/politika/i szókincsünk pedig szerencsésen honosította meg a most már szeljtében-hosszában használatos *testvériskola*, sőt *testvérosztály* megnevezést. Az utótagként szereplés illusztrálására talán a *szesztestvért* hoznánk föl, de ezt már a múlt század eleje táján is használták az együtt italoz/gat/ók szinonimájaként. Egyébként épp e példánk igazolja: mennyire *bizalmas* egyik-másik neologizmus, főként ha *kis közösségben* hangzik el. Alábbi két összetétel-neologizmusunkra hasonlóképp elmondhatjuk ugyanezt.

1. **Testvérautó** Összetételünkben is szembeötlő, hogy *már meglévő szavakból* jött létre: az előtag, pontosabban (mivel már ez eleve összetett szó) előtagcsoport vagy előtagegyüttes régóta megvan nyelvünkben; az utótag pedig a 20. század talán legjobban meghonosodott, idegen nyelvből átjött szava. Mit jelenthet a szóban forgó összetételünk? Bizonyára rávágánk, hogy egy adott autótípus/széria megannyi reprezentánsa a veterán Fordoktól a legmaibb Suzukikig bezárólag (pláne ha a színük is azonos, bár ez máris bizonyos leszűkítést jelentene). Csakhogy nem ez rejlik e megnevezés mögött! Történt pediglen, hogy egy idős *kántornó* autójában utaztunk hazafelé, és ennek a járműnek a rendszámtábláján a három betű a *CVZ* volt. Menet közben megelőzött bennünket, majd egy piros lámpánál kényszerből bevárt egy színre és típusra teljesen más személygépkocsi. És ennek a rendszáma is *CVZ-s* volt. A kántornó elmosolyodott, és így szólt: „Ez is egy *testvérautó!*” Én tehát ebben a jelentésében teszem most közkinccsé: ’olyan gépjármű, melynek a három betűje a rendszámtáblán azonos’. Egy-egy ilyen autónak/*motornak* maximálisan 998 „testvér”-e létezhet. Az utóbbi esetben természetesen már a „*testvérmotor*” járja. Még annyit: a *testvérautó* helyett akár *testvérgépkocsit*, egyszerűbben *testvérkocsit* is mondhatunk/írhatunk. (Ez utóbbiakat bizonyára nem kis meglepődésére Molnos Angélnak.)
2. **Tujatestvér** Míg az iménti „testvérautó” szavunk alighanem *spontán* alkotás eredménye volt, addig e szavunk garantáltan *tudatos*: már csak azért is, mert e neologizmus *tőlem* származik. Természetesen ezúttal is némi magyarázatra szorul ezen újszerű összetételünk. Az egyik szociális intézmény parkjában 7 évvel ezelőtt egy fa-Madonna-szobrot helyeztek el és avattak föl, körülötte pedig örökzöld fácskákat, *tujákat* kezdtek el telepíteni, melyeket egy-egy illető (legfeljebb olykor társulva mással-másokkal) „*örökbe fogadott*”. E megváltás révén lett ki-ki *tujagazdává* vagy *tujatulajdonossá*. (Bizonyos fokig már ezek az összetételek is neologizmusnak foghatók föl!) Számuk — nagyjából az egyre növekvő fácskák vagy lassanként fák számával egyezően — immár a 60-at közelíti. Március közepén, a szoborállítás és -megáldás évforduló-

ján évente összejönnek azok, akiknek tehát nem kis közük van a tujákhoz; vidékiek is akadnak a vendégek közt. Ilyenkor kis ünnepség van a helyszínen, ahol beszéd/elmélkedés is elhangzik; az utóbbi három évben nagy megtiszteltetésképpen jómagam tarthattam/mondhattam ilyesféle szóbeli esszézést; a résztvevőket idén már másodjára szólítottam meg ekképpen: „Kedves *tujatestvéreim!*” Legfrissebb beszédemben azt is elmondtam, hogy a Magyar értelmező kéziszótár a *testvér* második jelentéséről csak ennyit ír: „valakivel egy néphez, egy nyelvcsaládhoz vagy világnézeti, politikai táborhoz tartozó személy”. A tujatestvérek szűk közössége valahogyan nem fér be e felsorolásba, rólunk e szótár nem tud. Nem baj — nyugtattam meg az egybegyűlteket —, fő, hogy mi tudunk egymásról: mint *tujatulajdonosok* alkotunk afféle *testvéri közösséget*. És ez lényegében a tujatestvér definíciója is: azé tudniillik, aki ezen közösség *tagja*. Am idei elmélkedésben ki is tágitottam e neologizmus jelentését, használhatási körét. Idézem: „Valamiképp *testvéreink a tuják* is. Alig vagy pedig akár jóval idősebbekként — bátyokként avagy nővéreként — fogadtuk őket testvérünké. Sőt: testvéreinké, hiszen ők is *egymás testvérei: tujá módra!*” A címzetek/megszólítottak közvetlen vagy közvetett reagálása/visszajelzése nyomán merem állítani: megkedvelték a „tujatestvér” szóleleményt. Fülemlatára többen máris *így szólították egymást*. És ha beszélni tudnának, alighanem így tennének zöldellő, a remény szimbolikus-liturgikus színében pompázó kis és nagy tujatestvéreink: testvéreink, a tuják. Mindenképp igazat adva a Kecskeméten élő idős költő szintén elhangzott epigrammájának (in: *Antalfy István: Négyes sorokban*, 2006. 46. o.):

A kis *tuják*, a kis *tuják*
mint cseperedő gyermekek.
Szinte hasonlítanak Terád...
Hisz őket is Te neveled.

* * *

Dóra Zoltán

Be van idva

Közel két évtizedig tanítottam a Heves megyei Kiskörén, ott figyeltem fel a címben jelölt szerkezetre. Az alkoholos állapot megjelölésére használták az *iszik* igéből képzett *d*-s tövű határozói igenevet a létigével együtt. A köznyelvben inkább a *be van csípve*, *be van rúgva* formák fordulnak elő. Mint érdekeséget említem meg, hogy az *iszik* igének a határozói igeneves alakjával nemigen találkozunk. Természetesen a *d*-re végződő tőalak pedig teljesen szabálytalan. A szóban forgó az ige ugyanis még hat tárásával együtt (*hisz, iszik, lesz, tesz, vesz, visz*) *sz*-es és *v*-s tőváltozatú csoportot alkotja. Ezeknek az igéknek egyetlen tőalakjában sincs *d*. Van azonban egy másik csoport, amelyet *sz*-es, *d*-s és *v* változatú igék alkotnak. Ezeknek a töve a határozói igenév képzője előtt valóban *d*-re végződik. Ilyen például a *haragszik, nyugszik*, határozói igenevük pedig *haragudva, nyugodva*.

Az „idva” szóalakba valószínűleg ezeknek az igéknek az analógiája alapján kerülhetett a *d*. Az *iszik* határozói igeneve ugyanis esetleg az *íva*, miként a, *tesz, vesz, visz* igéké a *téve, véve, víve*.

Ritkán fordul elő az *eszik* igéből képzett határozói igenév is, amely az említett településen szintén *d*-s változatú: *meg lett edve*.

Az említett igéknek a *d*-s töve nem csak Kiskörén használatos. Az *edve, idva*, sőt az *édni, idni*, illetve *ödném, ödni* szóalakokat (e két utóbbi az ö-ző nyelvjárást tükrözi) az Új magyar tájshótárban is megtaláljuk. Ezeket Györfvártól és Oltszakadáról, míg az *idval* igenevet Berhidáról adatolja.

Nyelvművelő kéziszótárunk az *edve* alakot népnyelvinek minősíti, az *idva* nincs benne a szótárban. Ugyanott olvassuk az *eszik* ige szabályos határozói igenevét, amely *éve*, ez azonban inkább igekötővel fordul elő: a sült *meg van éve*.

Hogyan vélekedünk nyelvhelyességi szempontból a fenti szóalakokról? Mivel sem az *eszik*, sem az *iszik* igének nincsen *d*-re végződő töve, a köznyelvben kerülni kell. Más kérdés az, hogy az adott nyelvi közösség tagjai a szóbeli megnyilatkozásában nyugodtan használhatják. Az írásbeli közleményekben azonban nincs helye. Hozzátehetjük még, hogy a tájnyelvi szóalakok, még az ilyen „szabálytalanságok” is, a szépirodalom nyelvében sajátos stílushatásúak, ezért különösen a jellemzésben van szerepük.

Kiss Jenő

KÖZÉPISKOLAI ANYANYELVI ÓRÁK SZOKATLAN MEGKÖZELÍTÉSBN

1. A tanulmányaikat az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar alapszakán, a BA-képzés keretében 2006 ősze óta végző magyar alapszakos hallgatók közül 174-en a Bevezetés a nyelvtudományba 2. című nyelvészeti kurzus látogatása után 2007 januárjában írásbeli vizsgát tettek. Az írásbeli kérdései között volt kettő, amelyek a középiskolai anyanyelvi órákra vonatkoztak. Tudni akartam ugyanis, mennyiben részesültek a hallgatók középiskolai tanulmányaik idején rendszeres anyanyelvi órákban. Idevágó értesülesem ugyanis eltért a magam gimnáziumi tapasztalataitól. Attól tudniillik, hogy annak idején (a soproni Berzsényi Gimnáziumban) rendszeresen meg volt tartva minden irodalom- és nyelvtanóra. A változásokról egyrészt az egyetemi felvételi vizsgákon, másrészt magyar szakos egyetemi hallgatóktól, szeminaristáimtól évtizedek óta értesülhettem, s persze saját gyermekeimtől is, amikor gimnazisták voltak. Mint egyetemi oktató szerettem volna jobban tudni, milyen fokon tudatosított anyanyelvi tudást, milyen tágabb értelemben vett anyanyelvi muníciót és szemléletet hoznak magukkal diákjaink a középiskolákból. A kép sajnos nem volt, s ma sem – ma még kevésbé – megnyugtató.

Tudom, bonyolult, szerteágazó, összetett kérdéskörrel van szó. Tudom azt is, hogy körültekintő tájékozódás nélkül hamvába hullhat minden jó szándékú kezdeményezés. Éppen ezért először a tényeket kell feltárni. Ehhez kíván szerény adalékul szolgálni ez az összeállítás. E célból az említett nyelvészeti írásbeli vizsgán kikértem hallgatóim véleményét, akik első felsőfokú szemeszterüknek a végén voltak, azonos évfolyamra (az elsőre) jártak, s a középiskolai évekre még viszonylag jól emlékeztek. Természetesen jeleztem, hogy idevágó válaszaikat nem osztályozom, hogy válaszaikra tudományos felméréshez van szükségem, s éppen ezért ösztönözést kérek. A két vonatkozó kérdés ez volt: 1. Emlékszik-e arra, hogy a középiskolában régi irodalmi művek elemzésekor nyelvi kérdések is szóba kerültek? Például mikor? Illetőleg: 2. Voltak-e több-kevesebb rendszerességgel anyanyelvi órák a középiskolában? Kb. hány százalékban?

2. A válaszok a következőket mutatták. Az első kérdésre adott válaszok alapján (csak egy hallgató nem válaszolt): a legtöbben név szerint is a Halotti beszédet (91) és az Ómagyar Mária-siralmat (61) említették. További 50–50 hallgató írta, hogy régi szövegek kapcsán, illetőleg szavak, hangok és jelentések változásának a tárgyalásakor, említésekor kerültek szóba nyelvi kérdések.

Jóval kevesebben említettek más nyelvemlékeket, régebbi irodalmi szövegeket, illetőleg írókat és költőket. Említésük gyakorisági sorrendjében a következőket: Himnusz/Kölcsey: 18; Balassi: 15; Zrínyi/Szigeti veszedelem (egy idézet: *A Szigeti veszedelemről említést nyert, hogy göcscselyi [sic!] nyelvjárásban íródott*): 11; verselemzések, a múlt idők változásai: 10–10; Kazinczy/nyelvújítás, régi mondatszerkezeti sajátosságok, todalékolás és vonzatok: 9–9; sajátos szórend, helyesírási és szófaji kérdések: 8–8; hangváltozások (pl. a tövéghangzók lekopása, kétnyíltszótagos tendencia), Szózat/Vörösmarty: 5–5; Tihanyi alapítólevél, stílusjegyek, költői szóalkotás, a fogalmak változásai, társadalmi hatások a nyelvre, szövegtani változások: 4–4; verselés, szóalkozatok, Janus Pannonius: 3–3; Bessenyei: 2; Ady, a jövő idő jellel történő kifejezése, Arany, Berzsényi, Biblia, Csokonai, etimológia, históriás énekek, írásjelek, Kosztolányi, legendák, Móricz, nyelvváltozatok, Petőfi, szerzőség kérdésének eldöntése, téma-réma vizsgálata, versírára mennyire alkalmas a magyar nyelv, Weöres: 1–1.

A második kérdésre adott válaszok alapján ez mondható: A) Ha az anyanyelvi és irodalmi órákat együtt nézzük, akkor az anyanyelvi órák százalékos aránya ez volt a válaszadók szerint: 15%: 30 hallgató; 5–10%: 20; 25%: 15; 10–20%: 14; 20%: 10; 30%: 9; 4–5%: 4; 2%: 1. B) Ha azt nézzük, hány százalékban volt a diákoknak anyanyelvi órájuk a tantervben előírtakhoz/meghirdetettekhez képest (9–10. osztályban 5 irodalom óra: 1 anyanyelvi óra, a 11–12. osztályban pedig 6 irodalomóra : 1 anyanyelvi óra), a kép igen változatos, olyannyira, hogy lényegében azt áll-

lapíthattam meg, hogy a válaszolók mintegy 30%-a szerint voltak rendszeresen megtartva az anyanyelvi órák, a maradék 70% pedig nagy szóródást mutat. Ez utóbbira vonatkozólag következék egy idézetcsokor az anyanyelvi órákról.

Gyakran elmaradtak. / Sajnos egyáltalán nem voltak rendszeres anyanyelvi óráink. / Sajnos sok tanárváltás miatt az órák jellege is folyton változott. Volt, akinél az anyanyelvi oktatás háttérbe szorult. / Az utolsó évben egyáltalán nem voltak anyanyelvi órák. / Az arány a szerint nőtt vagy csökkent, hogy az irodalmi tananyagban hogyan haladtunk. / Az utolsó két évben egyáltalán nem volt anyanyelvi óra. / Akkor nem volt, ha elmaradtunk az irodalommal. / Sajnos a magyartanárom nem kedvelte a nyelvi órán tanítandó anyagot, így arra törekedtünk, hogy csak annyit tartunk, amennyi feltétlenül szükséges. / Az első három évben csak elvéve voltak, a negyedikben henteente egy./ Az érettségi közeledtével gyakrabban maradtak el, helyettük irodalom óra volt. / A szakközépiskolában harmincből négy nyelvtan óra volt. / Nem voltak rendszeresen. Az érettségi évében próbáltuk behozni a hatalmas lemaradást. / Elvéve voltak anyanyelvi óráink. Az érettségire délután készítették fel. / Csak az első és második évben tanultunk egy keveset. / Heti egy óra volt órarend szerint, de általában irodalom óra volt helyettük. / Az érettségi közeledtével egyre csökkent az anyanyelvi órák száma. / Volt olyan, hogy egy hónapig nem volt nyelvtan órák./ Oszályfőnöki órák voltak gyakran helyettük.

3. A válaszok öszintességében nem kételkedhetünk. Azt is tudjuk, nem emlékezhetek a diákok középiskolai magyaróráik számos részletére, azaz: a magyartanárok több nyelvi jelenséget is szóvá tettek akkor, amikor nyelvtörténeti vonatkozású változásokról szoltak, mint ami a válaszokban megjelent. Néhányan megemlítették az elvégzendő tananyag zsúfoltságát, az időhiányt, mintegy magyarázatul az órák „átcsoportosításá”-ra. Némely esetben sajnálkozásuknak adtak hangot, hogy nem volt szó részletesebben nyelvi kérdésekről. (Például: *Sajnos a régi irodalmi művek elemzésekor a nyelvi kérdés csupán nyelvi akadály volt a megértésben. Nem mélyültünk el a főbb tendenciákban, nem ismertük a változások, az akkori nyelvhasználat okait, pedig ez sokat segített volna. Szeretném hinni, hogy ez csak időhiány miatt volt így.*) Az anyanyelv fontosságáról egy diák így írt: *Nemzetünk történelme során több alkalommal kényszerült arra, hogy védeni legyen kénytelen anyanyelvét. Így nemcsak irodalom-, de történelemórákon se kerülhető el, hogy ne beszéljünk anyanyelvünk fontosságáról, arról, hogy „Nyelvében él a nemzet”.* A százalékszámokon nem volna érdemes lovagolni. A szignifikáns különbségek beszédesek azonban. A válaszokat jelzésértékű, tehát figyelemre mégiscsak érdemes információknak célszerű tekintenünk. Nem többnek, de kevesebbnek sem. Az üzenet, a tanulság egyértelmű: vannak bizonyos gondok az anyanyelvi órákkal, amelyeknek – s ezt ki kell mondani – a diákok a kárvallottjai. Ennek kapcsán legyen szabad fölhívnom a figyelmet négy olyan feladatkörre, amely nem hiányozhatna az anyanyelvi órák tematikájából, mert napjainkban különösen fontosak a diákság számára (a sorrend nem fontossági): 1. a régi irodalmi szövegek nyelvi megértésének jobb elősegítése (a legalapvetőbb nyelvtörténeti tudnivalók közvetítése); 2. a magyar nyelv és közössége kapcsolatának, a magyar nyelv külső történetének és nyelvpolitikai helyzete változásainak, illetőleg mai állapotának, a globalizálódó világ e nyelvet és nyelvközösséget is érintő kihívásainak a tájékoztató bemutatása; 3. az anyanyelvhez fűződő pozitív tudati és érzelmi szálak erősítése, a tudományos alapokon nyugvó, kiegyensúlyozott anyanyelvi tudat kialakítása; 4. annak tudatosítása, hogy az egyén társadalmi eredményességének nyelvi feltételei is vannak, ti. a magas szintű, igényes, a mindenkori helyzetnek megfelelő, célravezető anyanyelvi szerkesztési és közléstudás, illetőleg nyelvhasználat, valamint idegennyelv-ismeret.

Íme azok a feladatok (a hagyományos nyelvtanórai feladatok mellett és nem helyett!), amelyekről magyartanárokként a felnövekvő nemzedékre való tekintettel nem feledkezhetünk el. Szomorú tény, hogy az anyanyelvi órák száma térségünkben nálunk a legalacsonyabb. S vajon meddig? Szomorú az is, ha éppen a magyartanárr sugallja tanítványainak, hogy az anyanyelvel való foglalkozás nem fontos. Gondok vannak az egyetemi és főiskolai képzéssel is: ha a tanárnak készülők nem kapnak elegendő és hiteles szakmai és emberi példát, nem alakul ki a szakmai igényesség, az önművelés és továbbfejlődés belső késztetése, akkor bizony beindul az ördögi kör, s az „eredmény” nem kétséges.

H. Tóth István

ADJ ESÉLYT!

(Egy helyesírási verseny tényei, adatai néhány megjegyzéssel kísérvé)

1. Címértelmezés

A mondandóm főcímében közölt imperatívusz: „Adj esélyt!”, a kommunikációs helyzettől függően több szereplő kívánságát fejezheti ki. Mondhatja bármely diák: „Adj esélyt!” —

- a) a *képességei általános területeinek*, például a tanulásra való beállítódása, az együttműködési szándéka, a tettvégya stb. és
- b) a *szaktárgyi tudásának* az érzékeltetésére, így a szövegértése, a nyelvtani tájékozódása, a helyesírásának a megnyilvánulása vonatkozásában.

A címbeli felszólítás: „Adj esélyt!”, a növendékek eltökéltségét, sőt vágyódását is tolmácsolhatja a tanára segítségéért a jobb eredményre tekintettel: „Adj esélyt!”.

Ugyanakkor tőlünk, magyartanároktól szintén elhangozhat: „Adj esélyt!”, hiszen buzdíthatjuk ekképpen is tanítványainkat önmaguk eredményességére és a kölcsönös szakmai-pedagógiai együttműködésünkre, kapcsolatunkra nézvést is.

2. Bevezetés

A 2005–06. tanév előkészítésekor vállaltam, hogy megszervezem a Bókay János Humán Kéttan nyelvű Szakközépiskola, Szakiskola és Gimnázium (1086 Budapest, Csobánc utca 1.) igazgatójának, továbbá magyar szaktárgyi munkaközösségének a jóváhagyásával az intézmény valamennyi tanulója kiterjedő hagyományos helyesírási versenyt, a diákok helyesírással kapcsolatos tudásának a megmérettetését.

Értelemszerűen bekapcsoltuk az úgynevezett előkészítő (= 9.) évfolyamosok mellett a 13. évfolyam tanulóit is.

Ebben a VIII. kerületi, több képzési területtel, sajátossággal rendelkező intézményben az adott évfolyam szakmai-pedagógiai programjának (= idegen nyelv, magyar nyelv és irodalom, biológia, informatika, egészségügyi ismeretek) megfelelően – többek mellett a magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatására is – általában kisebb-nagyobb létszámú tanulócsoportokra bontják az osztályokat. Ezt láthatjuk a táblázatokban, amikor az osztályt jelölő betű mellett 1-es vagy 2-es alsó indexszámot találunk (pl.: 10. D₁, 10. D₂ stb.). Az úgynevezett B osztályok diákjai kivétel nélkül egészségügyi szakképzésben vesznek részt.

Figyelembe véve az első félév eseménydús időszakát, közmegegyezéssel november-december fordulójára tűztük ki az első forduló feladatlapjának és tollbamondásának megírását.

3. Köszönet

Köszönettel tartozom *Harsányi Ildikó* magyar–francia szakos tanárnak, doktorandusznak, mert az intézményi helyesírási verseny fordulóinak az előkészítésében, lebonyolításában, majd a 2–3. forduló feladatlapjainak a tüzetes javításában és értékelésében mindvégig aktív segítőm volt.

Nagyrabecsüléssel köszönöm *Schüller Attila* informatikus rendszergazda sokoldalú és önzetlen munkáját, amit az első forduló adatainak a gondos, számítógépes rendszerezésekor végzett.

Hálás vagyok *Moharos Vikorné* igazgató asszonynak és *dr. Takács Szilvia* PhD munkaközösség-vezetőnek mind az irántam tanúsított bizalmukért, mind a helyesírási verseny egyes fordulóinak a feladatlapjaival és diktátumaival összefüggő értékes véleménynyilvánításukért, jobbító javaslatukért. Annál is inkább köszönöm az intézmény vezetőjének a segítségnyújtást, mert megteremtette a mérésel összefüggő kiegyensúlyozott feltételeket. Szintén jóleső érzéssel gondolok a munkaközösség tagjaira és vezetőjére, mivel napjainkban az iskolák és pedagógusaik ódzkodnak attól, hogy külső szemlélők, kutatók – úgymond: feleslegesen – tájékozódjanak a belviláguk és az oktató-nevelő műhelyeik mindennapjairól, a munkájuk nyomán feltárható eredményeikről. Itt azonban megtapasztalhattam: ebben a gazdag kínálatú budapesti középiskolában a kerületi, a fő-

városi és az országos versenyeken elért legszerényebb helyezésekért is őszintén együtt örvendenek a diákok, a testület tanárai és a vezetőik. Kiemelt hangsúllyal van jelen az intézményben a magas színvonalú szakmai tehetséggondozás mellett a hátránykompenzáló pedagógia is.

Mindezekért teszem közkinccsé a helyesírás-gondozás terén a „Bókay”-ban feltárt eredményeket, hasznosítható tudást – mások javára is.

4. A feladat

A helyesírási verseny első fordulója feladatainak összeállításakor az úgynevezett *továbbhaladás-hoz szükséges minimum* követelményre voltam tekintettel. Ezt tükrözi az alábbi versenylap és a tollbamondás szövege.

HELYESÍRÁSI VERSENY – 1. forduló

Név: _____ – évfolyam, osztály: _____

1. Húzzuk alá a hibásan írott szóalakokat! (10 pont) – *A kiejtés elvének az érvényesítése volt a szempontom.*

kötöde – kötöde	biliárd – billiárd	mammut – mamut	zsüri – zsüri
csehvel – csehvel	szalag – szallag	ésszerű – észszerű	becsüs – becsüs
szelid – szelíd	bakkancs – bakancs		

2. Pótoljuk a hiányzó -j hang megfelelő jelét! (10 pont) – *A -j és az -ly alkalmazása került előtérbe.*

biva ____, laká __os (= otthonos), bor __ú, zsiva ____, kara ____, zsá __a, tava ____, ga ____, to __ás, pa __zsika

3. Válaszoljunk a kérdésekre! (10 pont) – *A -val, -vel ragok helyes használatát ellenőriztem.*

Alapszó	Kivel?	Mivel?
Babits		
méh		
Ft		
Rácz		
Szél		
%		
potroh		
pap		
9.		
Balogh		

4. Válasszuk el minden lehetséges helyen ezeket a szavakat! (10 pont) – *Az elválasztás tudását kértem számon.*

asszonnyal	_____	tűzoltó	_____
sarokig	_____	pókerarcú	_____
arcizom	_____	kétalakú	_____
filoxéria	_____	könyvért	_____
vasútállomás	_____	többet	_____

5. Alkossunk melléknveket! (5 pont) – *A melléknévképzésben való jártasságot ellenőriztem.*

Bartók utca	_____	Margitsziget	_____
Gellért-hegy	_____	Mohácsi-sziget	_____
Fekete-tenger	_____		

6. Szerkesszünk értelmes összetett szavakat! (5 pont) – *Az összetett szavak alkotásának tudását kívántam mérni.*

autó, busz, állomás

cipő, felső, rész, készítő

teher, gép, kocsi

fali, újság, felelős

tűzi, játék, rendező

7. Tollbamondás (50 pont) – *A -j, a magánhangzó-időtartam, az összetett szavak és a szóelemzés kérdése kapott hangsúlyt.*

A haj

Az ember fejbőrén növényfonal alakú képződmény, mely nem sokban különbözik az emlőszálak testén kifejedő szőrzettől.

A fejbőrben lévő hajhagyma sejteiből keletkezik a haj. Állandóan növekszik és cserélődik. Az egész fejen átlagosan kb. 100 000 hajszál van. A haj színe, sűrűsége és minősége egyénenként különböző. Lehet vékony vagy vastag szálú, sima, hullámos vagy göndör, szőke, barna, fekete vagy ősz.

Tisztán tartása és ápolása a testápolás fontos része, hajsamponokkal, balzsamokkal történik.

A tollbamondás szövegének leírásával kezdődött a verseny.

A diktátumot a feladatlap hátuljára rendezett, áttekinthető formában írták le a tanulók. A magyartanárok felhívták a diákok figyelmét, hogy a szöveg rögzítéséhez rendelkezésükre álló A/4-es oldal minden szélén hagyjanak 2–2 cm-es margót, az új bekezdéseket a balról számított 2 cm-es margótól még egy cm-es helykihagyással kezdjék.

A pedagógusok kitértek biztatásul, tanácsul a következőkre is:

- alkalmazzák az elválasztást, amennyiben szükséges,
- egyenletes szóközökkel írjanak,
- az írásuk tiszta, rendezes, olvasható legyen!

A magyartanárok először felolvasták a teljes korpuszt, majd megkérdezték a növendékektől, hogy érthető-e, világos-e számukra a leírandó közlemény.

A rövid, tisztázó megbeszélést követően

- felolvasták az első mondatot,
- ezután diktálták a szorosan összetartozó szerkezettagokat (pl.: „Az ember fejbőrén növényfonal...”, „... fonal alakú képződmény, ...” stb.),
- miután lediktálták az első mondatot, újra felolvasták;
- ezeknek megfelelően jártak el a továbbiakban is.

A szövegegész leírása után ismét felolvasták a diktátumot.

A tollbamondások javításakor nem súlyoztattam az esetlegesen előforduló vétségeket. Minden hibát egy-egy vonallal húztam alá, majd a tollbamondásra adandó 50 pontból vonattam le a hibák számát; így kaptuk meg a leírt szövegért járó úgynevezett teljesítménypontot, azaz $50 - n = x$.

A feladatsorért kapott és a tollbamondásért adott pontokat összeadták, ezután végezték el a rangsorolást a tanárok. A javítás és a rangsorolás elvégzését követően emeltük ki csoportonként a tíz (10) legeredményesebb diák munkáját, majd ezután a munkaközösség döntötte el, hány tanuló vegyen részt a második fordulóban.

5. Szembenézés

A versenyfeladatokat ugyanazon a tanítási napon írták meg a tanulók egy-egy magyaróra keretében. A verseny első fordulójában 292 diák vett részt.

Miután megkapták a magyartanárok a javítási és a tollbamondási útmutatót, elsősorban saját maguk végezték el a dolgozatok ellenőrzését, értékelését, de megtörtént, hogy a diákok maguk – vélhetően a magyartanárak jelenlétében – javították a versenylapokat. Ezt az eljárást a versenyre tekintettel vitathatónak nevezem.

Az első fordulót megelőző munkaközösségi tanácskozás alkalmával került szóba, hogy nem lenne elfecsérelt energia, ha a kezünkbe kerülő diákmunkák adatai, tényei felhasználásával térkép-et rajzolnánk a tanítványok helyesírási kondicionáltságáról, s ne hallgassuk el, felvillanna: *mi-képpen is zajlik az iskola egyes magyartanárainak a műhelyében a nyelvművelés, az alkalmazott nyelvészeti diszciplínák közül az ortográfia (= helyesírás) pallérozása?*

Az úgynevezett helyesírási tesztek megoldásával összefüggő adatok gyűjtését követően, mátrix készítésével, az adatok táblázatokba rendszerezésekor, majd az értékek kiszámításából, továbbá grafikonokon történő ábrázolásukkor nyilvánvalóvá vált

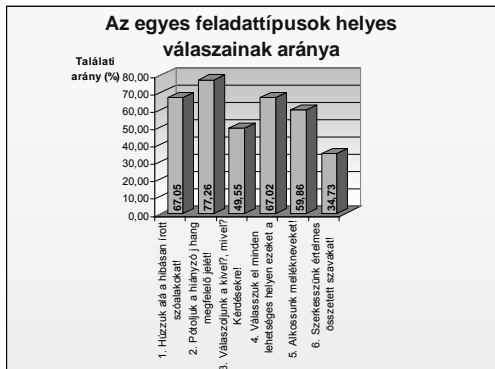
- a) az iskolai mérésben részt vevő diákok (= 292 fő) átlagteljesítménye: **61,64%**,
- b) csoportonként az egyes tanulók egyes feladatmegoldásainak értéke,
- c) az egyes feladattípusokban elért átlagteljesítmény,
- d) az egyes feladatokon belüli eredményszínvonal, továbbá
- e) az adatokat nagyság szerint sorba rendezve a középső adat (= a medián) és az átlagtól való eltérés mértéke (= a szórás).

Az 1. táblán a feladatok összesített eredménye **látható, vagyis minden tanuló munkája minden tesztfeladat vonatkozásában.**

- a) A felmérésben részt vevő diákok száma: 292 fő.
- b) A tanulók *egyenként* maximálisan 50 pontot gyűjthettek a teszt elkészítésekor.
- c) A versenyzők 8999 pontot szereztek az elérhető (292 x 50 =) 14 600 pontból, ami 61,64 %-os eredmény.

A 2. tábla az egyes feladattípusok helyes válaszainak arányát tárja elénk.

A felmérésben 6 feladattípus szerepelt. Az eredményesség tekintetében a következő sorrend alakult:

1. 77,26% = „2.: Pótoljuk a hiányzó *j* hang megfelelő jelét!”
2. 67,05% = „1.: Húzzuk alá a hibásan írt szóalakokat!”
3. 67,02% = „4.: Válasszuk el minden lehetséges helyen ezeket a szavakat!”
4. 59,86% = „5. Alkossunk mellékneveket!”
5. 49,55% = „3. Válasszunk a *kiver?*, *mivel?* kérdésekre!”
6. 34,73% = „6. Szerkesszünk értelmes összetett szavakat!”

- a) Az elért eredmények átlaga¹: 59,25%. b) Medián²: 63,44%. c) Szórás³: 13,79%.

¹ *Átlag*: jelen esetben a fenti 6 feladatban elért százalékos eredmények összegét 6-tal osztva 59,25%-ot kapunk.

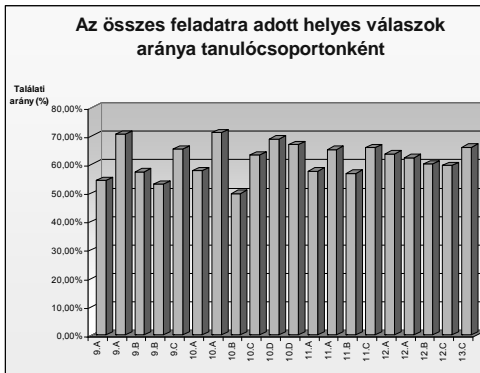
² *Medián*: az adatokat nagyság szerint sorba rendezve a középső adat. Páratlan adat esetén a középső, páros adat esetén a két középső adat átlaga. A 2. tábla adatai közül a 3. és a 4. feladatokban elért százalékos eredmények átlaga $[(67,02\% + 59,86\%) : 2 = 63,44\%]$.

³ *Szórás*: a minta elemeinek szóródását jellemezhetjük az átlagtól való eltérések átlagával. Esetünkben a következőképpen számítottuk: $[(77,26 - 59,25)^2 + (67,05 - 59,25)^2 + (67,02 - 59,25)^2 + (59,86 - 59,25)^2 + (49,55 - 59,25)^2 + (34,73 - 59,25)^2] : 6 = 190,1641$. Végül ennek az értéknek vettük a négyzetgyökét.

Megjegyzés: az *átlag* és a *szórás* számításakor mindig annyival osztunk, ahány elem fordul elő.

Az iskola egészére kiterjedő feladatlap megoldásakor láthatóvá vált, hogy a 20 tanulócsoportból 11 elérte s meg is haladta az intézményi átlagteljesítményt (= 61,64%). Kiderült – ebből a méresemből –, hogy az intézmény egyetlen B osztálya sem került az átlagos mezőbe, valamennyi annak alatta helyezkedett el.

A 3. tábla az *összes feladatra adott helyes válaszok arányát tanulócsoportonként* mutatja.

Eredményességi sorrend:

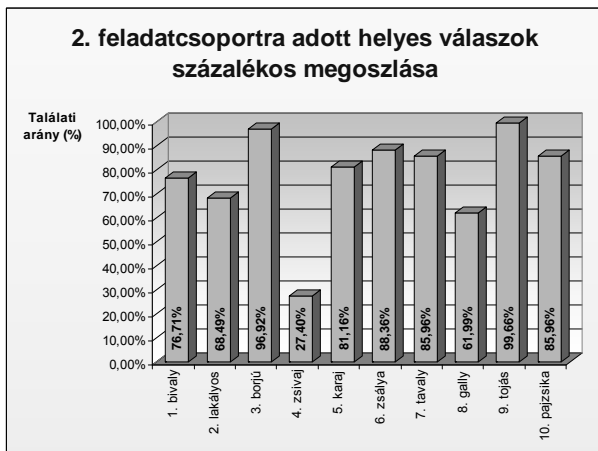
1. **71,20% = 10. A2**
2. **70,78% = 9. A2**
3. **69,00% = 10. D1**
4. **67,09% = 10. D2**
5. **66,17% = 13. C**
6. **66,00% = 11. C**
7. **65,48% = 9. C**
8. **65,38% = 11. A2**
9. **63,82% = 12. A1**
10. **63,33% = 10. C**
11. **62,50% = 12. A2**

12. 60,30% = 12. B
13. 59,69% = 12. C
14. 57,88% = 10. A1
15. 57,73% = 11. A1
16. 57,47% = 9. B1
17. 57,00% = 11. B
18. 54,40% = 9. A1
19. 53,07% = 9. B2
20. 49,88% = 10. B

Megtudtuk, hogy a legjobb eredményt a 10. A₂ érte el (= 71,20%). Jelen adatok tanúsága szerint a 10. B zárja a sort (= 49,87%).

A 4. tábla a 2. feladatsoporthoz adott helyes válaszok százalékos megoszlását közli.

A *hagyomány elvének* -j és -ly betűs szavakban történő érvényesítésekor tűnt a legsikeresebbnek (= 77,26%) a népesség (= 292 fő).

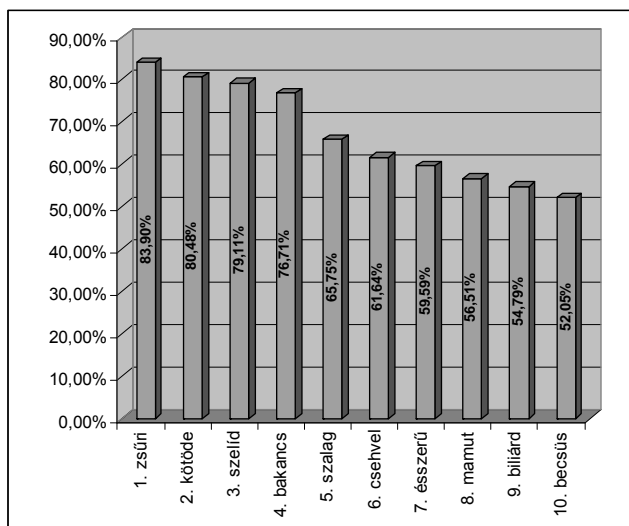
Eredményességi sorrend:

1. 99,66% = tojás
2. 96,92% = borjú
3. 88,36% = zsálya
4. 85,96% = tavaly
5. 85,96% = pajzsika
6. 81,16% = karaj
7. 76,71% = bivaly
8. 68,49% = lakályos (= otthonos)
9. 61,99% = gally
10. 27,40% = zsvaj

a) Az elért eredmények átlaga: 77,26%. b) Medián: 83,56%. c) Szórás: 19,94%.

Az 5. tábla az 1. feladatcsoportra adott helyes válaszok százalékos megoszlását **adja**.

A *kiejtés elvének* alkalmazását azzal nehezítettem, hogy a hibás szóalakokat kellett aláhúzással jelölniük a diákoknak. A teljesítményük elfogadhatónak minősíthető (= 67,05%).

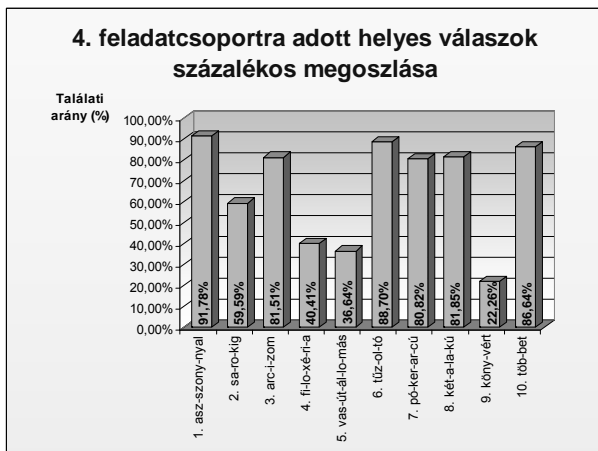
Eredményességi sorrend:

1. 83,90% = zsűri
2. 80,48% = kötőde
3. 79,11% = szelíd
4. 76,71% = bakancs
5. 65,75% = szalag
6. 61,64% = csehvel
7. 59,59% = ésszerű
8. 56,51% = mamut
9. 54,79% = biliárd
10. 52,05% = becstűs

a) Az elért eredmények átlaga: 67,05%. b) Medián: 63,70%. c) Szórás: 11,30%.

Az elválasztás, illetőleg a szótagolás szabályainak érvényesítése a fonetikai ismérvek mellett a *szóelemzés elvének* alkalmazását is feltételezi. A növendékek eredménye összességében nem nyugtalanító (= 67,02%), de nagyobb tanári figyelmet kíván ez a terület, különös tekintettel a drótlevezetés, vagyis az ímélezés és az esemesezés, másképpen telefonlevezetés erősen egyénieskedő megoldásaira, helyesírás-változataira, köbük nyelvi világára. Az adatok tüzetes szemrevételezésekor felmerült a *vasútállomás* összetett szavunkkal kapcsolatban az a vélemény, miszerint a mai diákoknál nézetváltás következhetett be az előtag (= *vasút*) vonatkozásában szemantikai és morfológiai területeken.

A 6. táblán a **4. feladatcsoportra adott helyes válaszok százalékos megoszlását** tanulmányozhatjuk.

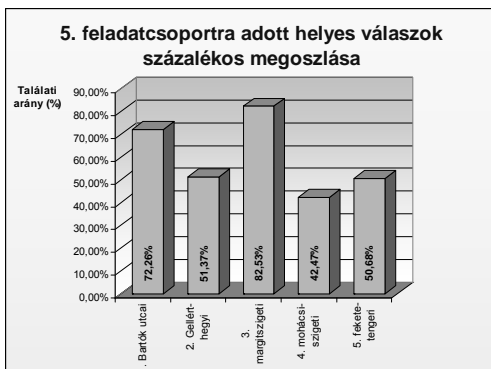
Eredményességi sorrend:

1. 91,78% = asz-szony-nyal
2. 88,70% = tűz-ol-tó
3. 86,64% = töb-bet
4. 81,85% = két-a-la-kú
5. 81,51% = arc-i-zom
6. 80,82% = pó-ker-ar-cú
7. 59,59% = sa-ro-kig
8. 40,41% = fi-lo-xé-ri-a
9. 36,64% = vas-út-ál-lo-más
10. 22,26% = köny-vért

a) Az elért eredmények átlaga: 67,02%. b) Medián: 81,16%. c) Szórás: 24,04%.

A 7. tábla az **5. feladatcsoportra adott helyes válaszok százalékos megoszlását** tartalmazza.

A tulajdonnevekből történő hibátlan melléknévképzés megbízható *szófaj- és szabályismeret*et vár el a *begyakorlottság* mellett. Az első fordulóban kapott eredmény (= 59,86%) erősen felhívja a figyelmet a rendszeres és sokoldalú gyakoroltatásra. Kétségtelen, hogy megbízható nyelvtani ismeretek szükségesek nemcsak e példának a hibátlan lejegyzésekor, hanem általában is, amikor egy- vagy többemű tulajdonnevekből képezünk melléknéveket.

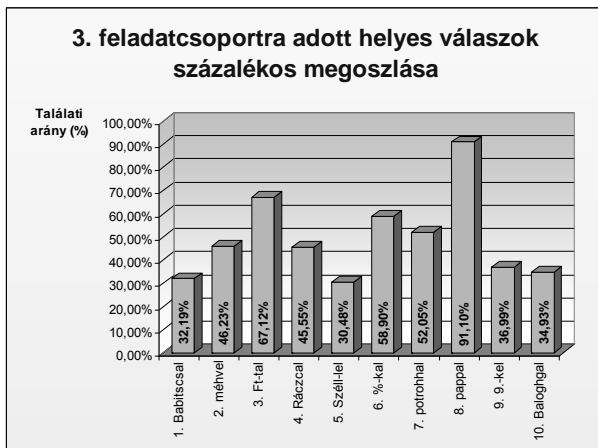
Eredményességi sorrend:

1. 82,53% = margitszigeti
2. 72,26% = Bartók utcai
3. 51,37% = Gellért-hegyi
4. 50,68% = fekete-tengeri
5. 42,47% = mohácsi-szigeti

a) Az elért eredmények átlaga: 59,86%. b) Medián: 51,37%. c) Szórás: 15,01%.

Köztudomású, hogy a palato-veláris illeszkedést tükröző többfunkciós *-val*, *-vel* ragok szótagkezdő konzonánása zömmel hasonul. Ebben az esetben, vagyis a hasonulás realizálásakor nyilvánvaló, hogy a szóelemzés elvével élünk. A tanítványok – a mérés eredményének tükrében (= 49,55%) – nem igazán ismerik ennek a hasonulásfajtának a gyakoribb és esetleg kevésbé, de mindenképpen használt típusait.

A 8. tábla a 3. feladatcsoportra adott helyes válaszok százalékos megoszlásáról tudósít.

Eredményességi sorrend:

1. 91,10% = pappal
2. 67,12% = Ft-tal
3. 58,90% = %-kal
4. 52,05% = potrohhal
5. 46,23% = méhvél
6. 45,55% = Ráczcal
7. 36,99% = 9.-kel
8. 34,93% = Baloghgal
9. 32,19% = Babitscsal
10. 30,48% = Szell-lel

a) Az elért eredmények átlaga: 49,55%. b) Medián: 45,89%. c) Szórás: 17,87%.

A 9. táblán a **6. feladatcsoportra adott helyes válaszok százalékos megoszlását** szemlélhetjük.

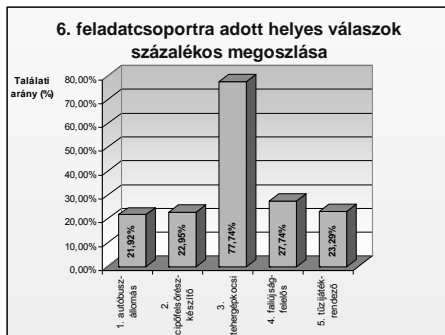
Az összetett szavak szerkesztésében feltárt eredmény a legvitathatóbb (= 34, 73%). Van létjogosultsága annak az észrevételnek, miszerint nem volt egyértelmű a feladat utasító része (= „Szerkesszünk értelmes összetett szavakat!”), ugyanakkor megfogalmazódhat az a feltételezés, hogy a kikerülés stratégiáját alkalmazták a diákok a számukra gondot jelentő összetett, illetőleg többszörösen összetett szavak leírásakor. Ennek a feltevésnek a létjogosultságát támasztja alá az, hogy a tanulók a megoldáskor elsősorban a csak és csakis egyértelműen biztos, jó eredménnyel járó szabálykövetést tükröző többszörösen összetett szót (= *tehergépkocsi*) írták le, hiszen ezt nem kellett tagolniuk sehol sem kötőjellel. Törekedtek egyéb összetett szavak (pl. *autóbusz*, *buszállomás*, *cipőkészítő*, *cipőfelsőrész*, **tehergép*, *gépkocsi*, *faliújság*, *újságfelelős*, *tűzijáték*, *játékrendező* stb.) megszerkesztésére, azonban a növendékek zöme feltűnően kerülte a többszörös összetételek lejegyzését. Ha vállalkoztak (csak a kisebbség) ezek megalkotására és leírására, akkor a jó megoldások száma tűnt gyakoribbnak.

Úgy is állást foglalhatunk – erre már utaltam fentebb –, hogy nem volt egyértelmű a tanulók tennivalója. Emellett annak a nézetnek is lehet érvényessége, miszerint korszerűtlen, a mai fiatalok számára kevésbé motivált vagy már motiválatlan szavakat kellett volna alkotniuk a versenyzőknek. Az *autóbusz-állomás* helyett napjainkban a *'buszpályaudvar'* a gyakoribb. A *cipőfelsőrész-készítő* foglalkozásjelölő főnév ugyancsak nem tartozik a diákok ismertebb kifejezései körébe. A *faliújság-felelős*, többnyire mozgalmi feladatot jelölő szavunk sem gyakori ma már. Ellenben a *tűzijáték-rendező* összetett főnevünk hiába nevez meg divatosabb foglalkozást, még várta magára, hogy általánosan elterjedt szavunk legyen.

Az eredmények munkaközösségi elemzésekor megfogalmazódott az *autóbusz-állomás* rendszeres szabályvető írásával összefüggésben az a hipotézis, hogy az ennek a többszörösen összetett szónak az élén álló magánhangzó-kapcsolatot (= *au*) monoftongusként foghatták fel a tanulók, s ezért hagyták el a szükséges kötőjelezést.

Véleményem szerint eltévődünk, ha az előző magyarázkodásokkal tűzdelt utakon indulunk el! Nézzünk szembe azzal, hogy az összetételek, főképpen a többszörös összetételek normakövető le-

jegyzése egyaránt megköveteli a szemantikai, az etimológiai és az ortográfiai tudást! Legyen helyesírás-fejlesztő munkánk homlokerében ez a komplex feladat!

Eredményességi sorrend:

1. 77,74% = tehergépkocsi
2. 27,74% = faliújság-felelős
3. 23,29% = tűzijáték-rendező
4. 22,96% = cipőfelsőrész-készítő
5. 21,92% = autóbusz-állomás

a) Az elért eredmények átlaga: 34,73%. b) Medián: 23,29%. c) Szórás: 21,60%.

Tájékoztatásul rögzítendő, hogy az első fordulóból (N = 292 fő) 53 tanuló jutott a középdöntőbe (= 18,15%), ahol megemelt színvonalú követelményeket vettem figyelembe mind a verseny-lap példanyagát, mind a tollbamondás témáját és szerkesztettségét illetően. A középdöntő után 23 sikeres versenyző (= 43,40%) nézhetett szembe a helyesírási verseny döntőjének igen magas helyesírási felkészültséget elváró feladatlapjával.

6. Biztatás

A tényfeltáró részadatok sok-sok fogódzót biztosítanak a magyar nyelv tanításának újabb időszakra szóló megtervezésekor, kiváltképpen az elvek megvalósításakor a mindennapi, főképpen a helyesírás-fejlesztő munkában.

Nem kerülhető meg az a javaslat sem, amelynek a lényege: a tanítványok helyesen írása érdekében közmegegyezésen nyugvó stratégiát kell kidolgoznia a munkaközösségnek éppúgy, ahogyan a szövegértő olvasástudás fejlesztése terén már megtörtént.

A tiszteletre méltó terv mellett mindenképpen helyénvaló lenne szeptemberben – a tanév eleji ismétléseket követően – helyesírási erőnlétet feltáró dolgozatot íratni, amit szintemelés után február elején meg kellene ismételni. Ezáltal mind az első, mind a második félévre munkaközösségi erejű, összehangolt taktikát alkalmazhatnának a magyartanárok növendékeik biztonságosabb, tudatosabb helyesírása érdekében.

7. Utóhang

A fentiekben vázolt intézményi helyesírási versenyről egyértelműen kiderült: ez a verseny egy jó szándékú, értékes pedagógiai és szakmai program mentén működő budapesti középiskola diákközösségének a körében megvalósított tudásvizsgálat volt, amely a helyesen írás problémáinak csupán bizonyos szegmenseit tette nagyját alá, ezzel talán másoknak is biztatást adván, fogódzót nyújtván. Hangsúlyozom: egyáltalán nem az úgynevezett elit világába tartozó tanulók alkották a kutatásom népességét.

Hónapokkal az iskola egészét átfogó feladatlap megírása után is azt gondolom, hogy a feltárt eredmények rendkívül beszédesek

- a) nyelvészeti, legfőképpen alkalmazott nyelvészeti szempontból,
- b) nyelvpedagógiai aspektusból,
- c) szociológiai vonatkozásai oldaláról is.

Amiről még feltétlenül szólnom szükséges, az a magyarországi, úgynevezett intézményi (= iskolai) helyesírás-fejlesztésnek a jövője.

Nos, ez a jövő ugyancsak homályos, hadd ne emlegessem a sokat mondó 'balladai homály' metaforát! Gondoljuk meg!

Lehet-e távlata Magyarországon a pallérozott, tudományos szempontból megfelelő helyesírás gondozásának, amikor a vajúdvá, iszonyatos kínok közepett megszülető új érettségi keretében sokdrangúvá züllik a nyelvhelyesség, a helyesen írás szempontja?

Milyen alapon történülhet meg nyelvtanulásra buzdító korunkban a *magyar nyelv* résztan-tárgyként való szerepeltetése bizonyos funkcionális szempontokra hivatkozással? Miért nem dönt-jük le ennek az álságos magyarázkodásnak a kártyafalait?

Hogyan hagyhatjuk, hogy éppen az érettségien, amikor a jelölteknek az addigi tanulmányaik tisztességes, a minél magasabb színvonalú szintézisére kellene törekedniük, akkor a *magyar nyelv* diszciplína az *irodalom* tantárgy szolgálóleányává váljék?

Aki ezeket a fenti a meglátásaimat szakmai sovinizmusnak, szűkkeblűségnek, tudománytalan sikoltozásnak nevezi, az egyéb rosszindulatra is képes ember – szerény meglátásom és kifejezésem szerint.

Lássuk be – enyhén szólva is –, felháborító, hogy bármilyen rossz helyesírás mellett lehet jelest (= 5-ös osztályzatot) kapni a mai érettségi vizsgákon akár 100-nál több hibapont elkövetése után is, mivel a helyesírási vétségek miatt maximálisan 15 pont vonható le. Mi ez, ha nem hazugság, a nehéz feladat megoldása előli szándékos és felelőtlen kibúvás, az emberminőség megbocsáthatatlan rontása – intézményesült formában!

Ki törődik a tévécsatornák feliratainak, szalagcímeinek, hírkimelő szerkezeteinek a nyelvhelyességével, azok értelmes megfogalmazásával, majd hibátlan leírásával? Szemérmetlenül sértik a nézők nyelvi felkészültségét, nyelvi izlését, helyesírástudását a naponta rájuk zúduló hibás szerkezetek, rosszul írt szavak, kifejezések. Kít érdekelnek az egyes tévéstudiókban ezek a nyelvi pontosságot tipró megnyilvánulások? Ugyanígy elképesztők az oktatásért felelős intézmények (például: a saját minisztériumunk vagy az OKÉV s mások) hivatalos honlapjainak gyakori nyelvhelyességi vétségei.

Mindezeken túl látnunk kell azt is, hogy a megbízható helyesírástudás szinte fékezhetetlen zsugorodásához jelentékenyen hozzájárul az alig-olvasás ténye, illetőleg a nyelvileg lektorálatlan írott információk olvasása. Korunk meghatározó tényezői, amelyek a kíméletlen, erőszakolt, fel-pörgetett külső vizualitással bombázzák az embereket, mindenre képesek, kivéve az eltűnődésre, a gondolkodásra, az elemzésre szoktatásra, holott az, amiről szölok, vagyis a helyesen írás, az je-lentékenyen a soktényező, nyugodt vizsgálódást kívánja a tudatos szabálykövetés mellett.

Ne nyugodjunk bele a kialakult helyzetbe, ne fogadjuk el rezignáltan a diákok eme kijelentését: „Ugyan, a rossz helyesírás ma már nem ciki, tanárom, trendi a dolog, ilyen a világ!” A világ formálásában, diákjaink gondolkodásra nevelésében nekünk, nyelvtanároknak elmulaszthatatlan kötelességeink vannak, mert „Vétkesek közt cinkos, aki néma” –, hogy Babits Mihály örökérvényű intelmével biztassam jövőt mentő cselekvésre valamennyiünket.

A Trezor Kiadó könyvajánlata:

Az anyanyelvi nevelés módszerei 1–4. osztály (szerk. Kernya Róza) 2945 Ft

Adamikné Jászó Anna: Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig 2100 Ft

N. Császi Ildikó: Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály 650 Ft

Magyar nyelvi gyakorlókönyv (szerk. Hangay Zoltán) 1100 Ft

L. Sz. Vigotszkij: Gondolkodás és beszéd 2900 Ft

Marshall McLuhan: A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötté 3920 Ft

Zsirai Miklós: Finnugor rokonságunk 1475 Ft

A fenti könyvek megrendelhetők az alábbi címen:

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Telefon: 363-0276, fax: 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Országos helyesírási döntő Egerben

Egerben április 28–29-én az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke immár 20. alkalommal rendezte meg a tudományegyetemek, a tanárképző és a tanítóképző főiskolák legjobb helyesíróinak részvételével a Nagy József Béláról elnevezett országos helyesírási versenyt. A döntőn 23 tanárképző intézmény (köztük a komáromi Selye János Egyetem, valamint a beszercebányai Bél Mátyás Egyetem) egy-egy hallgatója képviselte iskoláját. A versenyfeladatokat – egy tollbamondást, illetőleg két gyakorlatost – Kardos Tamás tudományos munkatárs, az MTA szakembere állította össze. A zsűri elnöke Keszler Borbála, a nyelvtudomány doktora volt, a tagok pedig: dr. Hangay Zoltán főiskolai tanár, dr. Laczkó Krisztina egyetemi docens és dr. Zimányi Árpád főiskolai tanár volt. A korábbi évekhez hasonlóan a verseny titkári teendőit dr. Bozsik Gabriella főiskolai tanár látta el. Az idén többéves felkészítő munkájáért, valamint szakmai tevékenységéért dr. Fercsik Erzsébet főiskolai tanár vehette át az Eszterházy-emléklapoktetet.

A péntek délutáni szakmai program keretében időszerű helyesírás-elméleti, illetőleg módszertani témájú előadások hangzottak el dr. Keszler Borbálától, dr. Fercsik Erzsébettől, dr. Balázs Gézától, dr. H. Tóth Istvántól és dr. Vörös Ferencről.

A szombati versenynapon az országos zsűri a következő döntést hozta:

Első díjas: Ludányi Zsófia IV. évfolyam (Eötvös L. Tudományegyetem BTK). Felkészítő tanára: dr. Laczkó Krisztina egyetemi docens.

Második díjas: Juhász Péter IV. évfolyam (Eszterházy K. Főiskola BTK). Felkészítő tanára: dr. Bozsik Gabriella főiskolai tanár.

Harmadik díjas: Hasap Klára III. évfolyam (Pázmány P. Katolikus Egyetem PTK). Felkészítő tanára: dr. Cs. Nagy Lajos egyetemi docens.

A kétnapos rendezvény szakmailag igen eredményesnek bizonyult. A Magyar Nyelvészeti Tanszék az előadásokat és egyéb tanulmányokat a korábbi évekhez hasonlóan egy újabb kötetben fogja hamarosan megjelentetni.

Bozsik Gabriella

A versenyen lediktált tollbamondás:

A Gyöngyösi csárda a meleg víző tavaról Európa-szerte híres Hévíz környékének kedvelt kirándulólhelye, egyszerűs mind a népi építészet egyik legszebb Balaton-felvidéki emléke. A hévízi-tavi látványosságokat és az egykori Árpád-kori Egregy falucska fehér falú temetőkapornáját észak felé elhagyva, közvetlenül a sümegi út mellett — a Gyöngyös-patakkal átellenben — találjuk a nevezetes csárdát. A magas kőkerítés védte uradalmi kocsmát egy 1792-es keltetésű irat szerint a keszthelyi Festeticsek építették, hírhedt éven azonban a jobbágyterhektől és a nemegyszer 15 évi katonaidő elől menekülő 19. század eleji szegénylegények tették. A Középdunántúl leghíresebb betyárjai voltak: Sobri Jóska, Milfajt Ferkó, Nád Jancsi, a Patkó testvérek, Csali Pista és a többiek, kiknek sorát Savanyú Jóska, az utolsó betyár zárta. Ezek a ló-, marha- és disznótolvajok, útonálló és rablók nemcsak a Gyöngyösi, de a Sümeg közeli Billege, az alsópáhoki Becsali és a zalavári Lebus csárdát is gyakran látogatták.

A hatóság tehetetlen volt velük szemben, mert ha jó emberek hírt adtak a pandúrok közeledtéről, fogták a betyárbutort, és odébbálltak. A helyi legendárium szerint a kis-balatoni Berki Betérőben ilyenkor csak átültek a tölgyfa asztal másik oldalára, vagy az óvatosabbja átballagott az út túloldalára, ugyanis a több száz éves vámház és kocsmá — amely ma is állhatatosan szolgálja a Balatont körbekarikázó biciklistatársadalmat fröccsnek való karcos rizlingjével vagy cserszegi fűszeresével — pontosan a régi vármegyehatáron áll, és a pandúr az idő tájt idegen vármegyébe nem tehet be a lábát.

A korai betyáromantika nemes lelkű rablója után a Bach-korszakban a betyár a nép szemében már az egész elnyomott nemzet hőse, aki szembeszáll az idegen katonasággal.

A Gyöngyösi csárdának saját betyárjai is vannak: bizonyos Kökes Pista és Vak Illés. Illés persze csak fél szemére volt vak, egyébként nemigen vihette volna olyan sokra a betyármesterségben, hogy kéttucatnyi pandúr folyton-folyvást a nyomában járjon. 1862. december közepén a csárda fölötti rezi szőlőhegyen, a Lamperter-pincében mulattak a jómadarak. Egyik orgazdájuk azonban feljelentette őket, így tizenkét pandúrnak sikerült nagy hirtelen körülvennie a házat. Mivel a két akasztófárávaló nem adta meg magát, rájuk gyűjtötták a pincét. Vadul lövöldözve és tetőtől talpig égve rohantak ki, de a pandúrgolyók rövid úton végeztek velük. Vak Illést és Kökes Pistát közvetlenül a csárda mellett temették el. Emléküket a közös sírjuk felett zöldellő szomorúfűz, két nyárfá kereszt és a nevükkel faragott terméskő tábla őrzi.

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

Az alábbi kreatív, változatos módszereket tartalmazó, készségfejlesztő feladatokat Széll Szilvia V. éves, magyar szakos egyetemi hallgatótól kaptuk. A tanárjelölt jelenleg drámapedagógiát is tanul. Ezt ötletes feladatai is tükrözik.

I. „Értelmezőverseny”

Könyvtári ismeretek: A szótárak

Előismeretek: az Értelmező kéziszótár funkciója és szócikkeinek felépítése

Munkaforma: egyéni munkaforma, közös értékeléssel

Eszközök: tábla; egyforma papírok minden diák számára; előre kiírt szócikkek (szintén ugyanolyan papíron)

A feladat célja: kisebbeknél: élményszerű ismeretszerzés, ismeretgyarapítás a szótár jellegét illetően; nagyobbaknál: kreatív szövegalkotás a szótárról való ismeretek felhasználásával

A játék menete:

1. Felolvasunk az Értelmező kéziszótárból egy előre kijelölt, ritkán használt, a gyerekek számára nem ismert szót (pl. *cocó*).
2. Megkérjük a diákokat, hogy találják ki, mi lehet (vagy mi lehetne) a hozzá tartozó jelentés.
3. Mindenki írjon definíciót, szócikket a papírára arról a jelentésről, amit ő az adott szóhoz kapcsolt. (Figyelmeztessük őket az olvasható írásra, mert ez biztosítja majd az értékelés gördülékenységét.)
4. Újabb, előre kijelölt szót olvashatunk fel (pl. *güzmölgődik, zsenyeg, zsen, tujázik* stb.), amelyet ismét az említett lépések követnek. Játshatjuk egymás után akár 7-8 szóval is, de ha túl nagy az osztálylétszám (vagy ha kevés az időnk), akkor érdemes kevesebbel.
5. Miután mindenki kitöltötte a papírját, összegyűjtjük őket, és közéjük helyezük a helyes, eredeti szócikkeket tartalmazó papírt is.
6. Megkérünk két tanulót, hogy olvassák fel a meghatározásokat, kettőt pedig arra, hogy majd a táblánál összesítsék az eredményeket.
7. Szavanként megyünk sorba: az egyes szavakhoz tartozó összes meghatározást fölolvassák, melyeket a másik két tanuló egy-egy kulcsszóval rögzít a táblán is.
8. Az egyes szavakhoz társított összes jelentés felolvasása után mindegyik jelentés szavazatot kap, melyet kézfeltevással jelezhetnek, és a táblán rögzítenek. (Mindenkinek 1 szavazata van, szavanként.) Voksolhatunk a legvalószínűbb, ill. a legszellemesebb megfejtésre is, sőt akár a kettőre külön-külön is.
9. Minden szókör után a valódi jelentés ismertetése, ill. a szavazatnyertes kilétének felfedése következik; az összes szókör lefutásával pedig a győztes „megfejtő” kihirdetése.

Megjegyzések: a játék nemcsak hasznos, de nagyon élvezetes (még a felnőtt korosztály számára is)! A feladatot tovább folytathatjuk úgy, hogy a meghatározott szavak felhasználásával elbeszélést, verset, leírást stb. kell a gyerekeknek írniuk.

II. „Egy ismerősömnél találtam...”

Fogalmazási gyakorlat: Kreatív jellemzés

Előismeretek: alkalmazható előismeretek nélkül és – kis átalakítással – fogalmazástechnikai ismeretek birtokában is

Munkaforma változatos: frontális, csoportos, páros és egyéni

Eszközök: a tanár által bevitt tárgyak: 3-4 darab, legyen köztük különösen érdekes is (pl. karneváli virágfüzér; összegyűrt festmény; horpadt pingponglabda stb.)

A feladat célja: a jellemzés sajátosságainak megismertetése az egyéni fantázia kreativitásának segítségével; kooperáció, kommunikáció

Az óra menete:

1. A tanár bemutatja a tárgyakat, melyeket „egy ismerőse szobájában talált”. Az osztály megnézheti, körbeadhatja őket.
2. Frontális osztálymunkát alkalmazva építjük föl a képzeletbeli tulajdonos belső tulajdonságait! Mire utalhatnak a tárgyak?
3. Négyfős csoportokban tovább dolgozva építsék fel az illető külsejét, döntsék el nemét stb.! (Lehetőség szerint olyan csoportok legyenek, amelyeknek tagjai közt nincs szöges ellentétű vélemény a képzeletbeli tulajdonost illetően.)
4. Párokban tovább dolgozva találják ki: milyen lehet, hogy viselkedhet az iskolában (vagy a munkahelyén) az illető! Minden tulajdonságát támasszák alá: vagy a tárgyak nyomán, vagy rövid történeteket kihasználva róla!
5. Egyéni munkával adjanak neki nevet, alkossák meg családi körülményeit (hogyan viselkedik otthon stb.), majd írják le a személy *teljes jellemzését!* (Ez házi feladatnak a legoptimálisabb, a következő óra pedig kezdődhet a 6. ponttal!)
6. Négyes csoportokba visszarendeződve adják körbe egymás kész fogalmazásait, majd a csoport szavazzon a legjobbra.
7. Minden négyfős csoport szavazatnyertes fogalmazását meghallgatjuk az osztály előtt – a csoportból bárki más is lehet a felolvasó, ha a szerző húzódzkodna.
8. Frontális technikai összegzés: mitől jó egy jellemzés? (Tematika, felépítés, tagolás, színezés, ötletesség stb.)

Megjegyzések: A jól kiválasztott tárgyak eleve motiváló erejűek, és kiváltják a diákok aktivitását. Nagyonkál bármilyen műfajt indíthatunk bevitt tárgyakkal (krimi, riport, hír stb.)

III. „Tekintetkapu”

A kommunikáció kódjai: A non verbális kommunikáció szerepe

Eszköz, előismeret: nem szükséges

Munkaforma: csoportmunka, kb. 10 fős csoport(ok)ban

A feladat célja: élményen keresztül tapasztalatszerzés a tekintet kommunikációs szerepéről: arról, hogy mi mindent árul el az arcunk, hogyan üzenünk egymásnak akkor is, amikor nem akarunk...

A játék menete:

1. Álljon körbe a csoport, majd egy jelentkező tagja menjen ki a teremből.
2. A körben állók jelöljenek ki egy „kaput” vagyis két egymás mellett álló személyt, akik között található a képzeletbeli kijárat. A többiek „falként” funkcionálnak, köztük nem lehet kimenni.
3. Hívjuk be a kint várakozót, akinek az a feladata, hogy a kör közepére áll, és társai szemébe nézve megkeresi a szabad utat: a „kaput”. Ez úgy lehetséges, hogy a kört formáló és falat szimbolizáló tanulók *pusztán tekintetükkel* sugallják a közepén álló tanulónak, hogy „Ide NE gyere, NEM engedünk ki!”, míg a két, kaput jelentő tanuló azt, hogy „GYERE, mi szívesen látunk, kiengedünk!” (Mosoly, grimasz és bármilyen mimika nélkül!)
4. Mikor a közepén álló úgy érzi, megtalálta a kijáratot, megpróbál kisétálni rajta. Amennyiben valóban eltalálta, a kapu kinyílik: társai kiengednek. Ha viszont tévesen ítélte, a „falak”, a kezek összezáródnak, ezzel jelezve, hogy máshol kell próbálkoznia.
5. Amint a közepén álló tanuló meglelte a kaput, más diák megy ki a körből, az előző pedig bekapcsolódik az építménybe. (Érdemes annyiszor játszani, hogy mindenki ki tudjon menni a körből legalább egyszer.)

Megjegyzések: A feladat koncentrációt igényel! Még felnőttekre is jellemző, hogy nem állják meg nevetés nélkül, ugyanakkor megdöbbenő tapasztalatokat és érzéseket ébreszt. A játék kapcsán érdemes a non verbális üzenetek szerepéről bővebben is beszélgetni a diákokkal.

Továbbra is várjuk azokat az ötleteket, amelyek érdekesebbé, változatosabbá tehetik a magyarórákat. Levelüket az alábbi módokon folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére:

1. postai úton: Raázt Judit 2100 Gödöllő, Lovarda u. 28. 2. e-mailen: raaszt.judit@vnet.hu

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-0276 * Fax: 221-6337 * E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Petrőczy Kata Szidónia: KÉZÍRÁSOS VERSESKÖNYVE

Oldalpárokban közli az eredeti retusált kézírást és a nyomdai betűs átíratot.

21 cm, 192 oldal, ára kötve 2240 Ft

Hegedüs Géza: A MAGYAR IRODALOM ARCKÉPCSARNOKA I-II.

222 magyar író portréja Janus Pannoniustól az 1980-as évek végéig.

Két kötet, 24 cm, 888 oldal, ára kötve, védőborítóval 1575 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I-II.

200 irodalmi világnagyság portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 792 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: MAGYAR SZÁZADOK

A magyarság és a magyar kultúra története a honfoglalástól napjainkig.

24 cm, 484 oldal, ára kötve, védőborítóval 1800 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Hegedüs Géza: A SZÉPIRODALOM MŰFAJAI

24 cm, 168 oldal, ára kötve, védőborítóval 750 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Hegedüs Géza: A HALHATATLAN HAMISJÁTÉKOS

Színes, szórakoztató, rövid művelődéstörténeti írások. 21 cm, 152 oldal, ára 448 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-02-76 Fax: 221-63-37

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu> (ÚJ CÍM!)

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.